

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 3 marca 2022 r.

Poz. 2340

UCHWAŁA NR LXV/601/2022 RADY MIEJSKIEJ GÓRY KALWARII

z dnia 23 lutego 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami na lata 2022 -2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021 r. poz. 1372,1834) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz.710, 954, 1595) Rada Miejska Góry Kalwarii, uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria na lata 2022 - 2025 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Góra Kalwaria.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni po ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodnicząca Rady Miejskiej

Aleksandra Fedynicz - Komosa

Załącznik nr 1 do Uchwały Nr LXV/601/2022
z dnia 23 lutego 2022 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025

**Miasto i Gmina
Góra Kalwaria**

SPIS TREŚCI

1.	WSTĘP	3
2.	PODSTAWA PRAWNA	4
3.	UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.)	5
3.1.	Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami.....	5
3.2.	Definicje.....	6
3.3.	Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	8
3.4.	Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy.....	10
4.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO .	12
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.2.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	13
5.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	17
5.1.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	17
5.2.	Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	60
5.2.1.	Rys historyczny oraz charakterystyka zasobu zabytków nieruchomych gminy Góra Kalwaria.....	60
5.2.2.	Zabytki archeologiczne.....	66
5.2.3.	Zabytki w zbiorach muzealnych i inne zabytki ruchome.....	66
5.2.4.	Dziedzictwo niematerialne i miejsca pamięci.....	67
5.3.	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	68
5.3.1.	Zabytki nieruchome w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego.....	68
5.3.2.	Pozostałe zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	72
5.3.3.	Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	73
6.	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (ANALIZA SWOT).....	83
7.	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	84
7.1.	Priorytety.....	84
7.2.	Kierunki działań i zadania.....	85
8.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY GÓRA KALWARIA.....	88
9.	ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	89
10.	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	89

1. WSTĘP

Obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami nakłada na gminę art. 87, ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021.710 ze zm.).

Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Przyjęty przez Radę Miejską w formie uchwały, gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m. in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu Burmistrz co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

2. PODSTAWA PRAWNA

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2021.710 ze zm.) wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z artykułem 87 ust. 1 powyższej ustawy, zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określiła główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.)

3.1 Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami

Obowiązek sporządzania gminnych Programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021.710 ze zm.). W myśl art. 87 tej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
 - 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3.2 Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021.710 ze zm.), przyjęto za ustawą następujące definicje:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych

- zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 - 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 - 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - 13) historyczny zespół budowlany - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 - 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
 - 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.3 Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021.710 ze zm.) ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 w/w ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6.1. w/w ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2019 r. poz. 1479),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - cmentarzyskami,
 - kurhanami,
 - relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6.2 w/w ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 w/w ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.4 Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 r. poz. 282 ze zm.), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2020 r. poz. 713 ze zm.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m. in. w art. 22, pkt. 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art.

87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art.18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust. 1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo w artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe określenia obowiązków samorządu dla objętych ochroną zabytków, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu.

Dodatkowo art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, iż wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W Ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Art. 6. 1. mówi, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Art. 7. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych

placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria, jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

- **Założenia „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”**

W założeniach do „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami...”, znajduje się szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Należą do nich zapisy określające cele programu i zasady ochrony konserwatorskiej.

W Rozdziale III „Założenia Programu 2019-2022”, sformułowano główny cel Programu 2019-2022, którym jest „*Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*”. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania:

- 1) Cel szczegółowy 1 – optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego. Kierunki działania:
 - a) wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
 - b) wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;
- 2) Cel szczegółowy 2 – wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami. Kierunki działania:
 - a) merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
 - b) podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;
- 3) Cel szczegółowy 3 – budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Kierunki działań:

- a) upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości,
- b) tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Wymienione cele opisane zostały szczegółowo w w/w rozdziale i dotyczą zarówno konserwatorów - pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów - restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

Zgodnie z **Rozdziałem IV „Plan finansowy Programu 2019-2020”**, realizacja Programu 2019-2020 będzie prowadzona w ramach środków finansowych pochodzących z budżetu państwa, w części 24 – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego.

Rozdział V „Zarządzanie, harmonogram i ewaluacja Programu 2019-2022”, mówi o zasadach i strukturze zarządzania Programem, harmonogramie – wskaźnikach realizacji, zadaniach podmiotów zarządzających Programem a także o monitoringu i ewaluacji Programu.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria wykazuje zgodność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- **Strategią rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030**
- **Planem zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.**

Plan został uchwalony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą Nr 22/18 (Dz. Urz. Woj. Maz. 2018 poz. 13180).

W zakresie opieki nad zabytkami określa on następujące działania:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami,

- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo – kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
 - przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji,
 - wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację,
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne,
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi,
 - wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo – architektonicznych m.in. dla wyznaczenia szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie muzeów,
 - ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.
- **Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2018-2021 z dnia 13.11.2018 r.**

Nadrzędną wytyczną w/w Programu jest *„przyczynienie się do otoczenia dziedzictwa województwa właściwą opieką, z zachowaniem zasady możliwie pełnego włączenia obiektów zabytkowych i niematerialnych elementów dziedzictwa w nurt współczesnego życia województwa mazowieckiego”*. W Programie przyjęto misję, która brzmi: *„podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”*. Ustalono również obszary strategiczne programu, obejmujące szereg działań bezpośrednio dotyczących opieki nad zabytkami na poziomie gminy:

- **Obszar strategiczny A. Edukacja kształtująca świadomość i postawy.**

W ramach tego obszaru zidentyfikowano dwa cele:

- Cel A.1. Wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie; w tym – w edukacji powszechnej,
- Cel A.2. Wesprzeć edukacyjnie samorządy lokalne i właścicieli zabytków.

- **Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków.**

W ramach tego obszaru zidentyfikowano dwa cele:

- Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich,
- Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.

- **Obszar strategiczny C. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.**

W ramach tego obszaru zidentyfikowano trzy cele:

- Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa,
- Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa,
- Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

- **Obszar strategiczny D. Wzmocnienie zasobów wiedzy fachowej.**

W ramach tego obszaru zidentyfikowano dwa cele:

- Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym,
- Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

- **Planem Rozwoju Lokalnego Powiatu Piaseczyńskiego na lata 2013-2023 (Uchwała nr XXVII/6/13 Rady Powiatu Piaseczyńskiego z dnia 27 czerwca 2013 r.)**

Powiat Piaseczyński w Planie Rozwoju Lokalnego jawi się nam jako miejsce o bardzo dużej atrakcyjności turystycznej, o ogromnych walorach krajobrazowych i przyrodniczych oraz bogatym zasobie obiektów zabytkowych, w tym również obiekty budownictwa małomiasteczkowego i wiejskiego, świadczących o ciekawej historii. Występują tu również placówki muzealne, biblioteki oraz gminne ośrodki kultury.

Na terenie Powiatu znajduje się szereg obiektów wpisanych do rejestru zabytków, są to obiekty sakralne, obiekty obronne, obiekty przemysłowe, budynki użyteczności publicznej, budynki mieszkalne, zespoły dworsko-parkowe i pałacowo-parkowe, zabytki przemysłowe, parki, cmentarze i stanowiska archeologiczne. Ponadto, na atrakcyjność turystyczną wpływają cenne walory przyrodnicze powiatu, w tym głównie kompleks Lasów Chojnowskich, specyficzny mikroklimat uzdrowski Konstancina-Jeziornej. Głównym celem rozwoju Powiatu Piaseczyńskiego jest: *„równowagę rozwoju społeczno – gospodarczego i przestrzennego w celu poprawy warunków życia mieszkańców oraz trwałego zachowania walorów przyrodniczych i kulturowych.”*

W celu strategicznym IV określono rozwój funkcji turystycznych Powiatu poprzez:

- upowszechnienie walorów turystycznych i rekreacyjnych Powiatu;
- wykorzystanie Piaseczyńsko-Grójeckiej Kolei Wąskotorowej do celów turystycznych;
- przeprowadzenie koordynacji budowy ścieżek rowerowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami bierze pod uwagę wyżej wymienione działania.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Miasta i Gmina Góra Kalwaria wykazuje zgodność z celami wszystkich gminnych dokumentów strategicznych:

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Góra Kalwaria (uchwała nr LVIII/635/2014 z dnia 27 czerwca 2014 r.)**

„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Góra Kalwaria”, zwane dalej „Studium”, przedstawia uwarunkowania kulturowe w zakresie rozwoju przestrzennego gminy, jak również stanowi podstawowy dokument regulujący procedurę planistyczną w stosunku do obiektów zabytkowych. Jako jeden z głównych celów polityki przestrzennej realizujących cel strategiczny rozwoju miasta i gminy należy ochrona historycznej tożsamości Góry Kalwarii i Czerska w kształtowaniu rozwoju przestrzennego.

„Studium” stanowi, iż w stosunku do zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru obowiązuje wymóg uzyskania pozwolenia konserwatorskiego w przypadku podejmowania jakichkolwiek działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku, wymóg posiadania przez właściciela lub posiadacza zabytku dokumentacji konserwatorskiej oraz programu zagospodarowania zabytku, uzgodnionego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w przypadku zagospodarowania zabytku na cele użytkowe.

„Studium” wskazuje również obiekty, budynki i zespoły zabudowy oraz parki objęte ochroną konserwatora zabytków. Są to obiekty i obszary prawnej ochrony konserwatorskiej, które zostały wpisane do rejestru zabytków, z podanym numerem rejestru, a także obszary i obiekty objęte strefami ochrony konserwatorskiej lub ujęte w ewidencji zabytków, które są wskazane do ochrony prawem miejscowym.

W stosunku do zabytków nie wpisanych do rejestru, Wojewódzki Konserwator Zabytków może przedstawić zalecenia

konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich.

Według „Studium”, ustalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowią podstawę do zapewnienia właściwej opieki nad zabytkami, a w szczególności określenia potrzeb w zakresie ustanowienia w planach miejscowych stref ochrony konserwatorskiej. Obejmują one obszary, na których należy wprowadzić stosowne do potrzeb ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę zabytków, oraz określenia obszarów wymagających rewitalizacji i odtworzenia zdegradowanych fragmentów układu urbanistycznego.

Zabytkowe stanowiska archeologiczne, zlokalizowane na terenie miasta i gminy oznaczone zostały w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie właściwymi numerami. Warunki ich ochrony określają plany miejscowe, według wytycznych Konserwatora Zabytków.

Aby ochronić unikalne wartości krajobrazu Góry Kalwarii i Czerska, Studium zaleca kontrolowanie zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, nie dopuszczając do powstania dysharmonizujących elementów krajobrazu. Przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w obszarach ekspozycji panoramy Góra Kalwaria i Czerska oraz ważniejszych ciągów widokowych, należy wprowadzać do nich ustalenia dotyczące gabarytów i wysokości zabudowy, a także zasad kształtowania zieleni i innych elementów zagospodarowania przestrzennego, aby krajobraz został kształtowany harmonijnie, a także aby ochronić ekspozycję zabytkowych układów urbanistycznych.

Byłe koszary wojskowe w mieście Góra Kalwaria zostały wskazane do ochrony, rewitalizacji i zachowania tradycyjnego charakteru budowli. Powinny zostać adaptowane dla potrzeb ogólno-miejskich i gminnych.

Studium uwzględnia turystyczno-sakralny charakter miasta Góra Kalwaria i przewiduje jego zachowanie i uwypuklenie, w skali i zakresie właściwym dla opracowania studium. Ustala także wprowadzenie standardów i wskaźników zabudowy dla całej gminy, uwzględniając charakterystykę i tradycję poszczególnych jej regionów, oraz zakazy zabudowy wymagających ochrony ze względu na walory krajobrazowe, kulturowe oraz wartości ekologiczne.

Zabytkowy cmentarz rzymsko-katolicki w Górze Kalwarii przewidziany został do powiększenia.

Wyznaczone zostały tereny usług oraz tereny usług z zielenią towarzyszącą. Przewiduje się zachowanie sieci szlaków turystycznych oraz ciągów rowerowych, które popularyzują walory kulturowe i przyrodnicze. Zaleca się również zachowanie i uwzględnienie przy projektowaniu w planach miejscowych istniejących kapliczek i krzyży przydrożnych oraz tradycyjnych miejsc ich lokalizacji.

- **Dokumenty Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla Miasta i Gminy Góra Kalwaria**

- *Decyzja nr 1444 – A*, w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków zespołu urbanistyczno-budowlanego miasta Góra Kalwaria, w której obszar podlegający ochronie konserwatorskiej ma powierzchnię ok. 185 ha;
- *Instrukcji* do decyzji nr 1444 - A zawężającej obszar chroniony do powierzchni ok. 103 ha;
- *Zawiadomienia* dotyczącego *Instrukcji* do decyzji 1444 – A, z dnia 13 czerwca 2016 r., które nadaje nowe granice dla obszarów ujętych w *Instrukcji*, oparte o bieżącą mapę zasadniczą ewidencji gruntów i ograniczające powierzchnię chronioną do 94,5 ha.

- **Lokalny Program Rewitalizacji gminy Góra Kalwaria, zatwierdzony Uchwałą Nr XLIX/512/2017 z dnia 21.08.2017 r.**

Dokument przyjęty Uchwałą Rady Miejskiej w dniu 21.08.2017 r. będzie obowiązywał w okresie nie dłuższym niż do dnia 31 grudnia 2023 roku. Określa on cele i zadania do realizacji w zdegradowanych obszarach miasta Góra Kalwaria oraz we wsiach Łubna i Baniocha. W odniesieniu do obszarów miejskich – działania rewitalizacyjne dotyczą obszarów i obiektów zabytkowych - mimo, że w obszarach wyznaczonych do rewitalizacji w Łubnej i Baniosze – znajdują się ciekawe i ginące obiekty stanowiące przykłady dawnej zabudowy przemysłowej, zasługujące na uwagę służb ochrony zabytków.

W uwarunkowaniach związanych z rewitalizacją gminy – dokument wylicza istniejące zabytki na terenie gminy zwracając uwagę, że najcenniejsze tego rodzaju obiekty znajdują się w historycznych

zespołach urbanistycznych Góry Kalwarii i Czerska. Program rewitalizacji nie określa zadań do realizacji na terenie Czerska.

Zabytkowy obszar, ostatecznie określony w „Zawiadomieniu” dotyczącym „Instrukcji...” Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowi szczególne dziedzictwo ze względu na wyjątkową XVII wieczną kompozycję miasta utworzoną częściowo na wzór dawnej Jerozolimy, z charakterystycznym rozpięciem miasta na dwóch osiach tworzących krzyż. Szczególną rolę w dziedzictwie Góry Kalwarii odgrywają obiekty związanych z duchowością, która jest obecna nie tylko w przestrzeni miasta w postaci licznych obiektów kultu religijnego czy nazw, ale także w świadomości mieszkańców, co buduje niezwykłą tożsamość miejsca. Również w tym kontekście, w zabytkowym centrum miasta ważną rolę odgrywa dawna dzielnica żydowska, z centralnie usytuowanym dawnym dworem oraz dom modlitwy żydowskiego przywódcy duchowego - cadyka Icchaka Altera z dynastii Alterów oraz inne liczne obiekty mieszkalne, zajmowane niegdyś przez społeczność żydowską.

Większość budynków wchodzących w skład zabytkowego zespołu miejskiego zlokalizowana jest w centrum miasta i stanowi bardzo cenne dziedzictwo historyczne i kulturowe dla całej gminy. W chwili obecnej wiele budynków niszczeje, remontów wymagają między innymi dachy, elewacje, infrastruktura techniczna. Część ze stojących na terenie po byłej jednostce wojskowej budynków pozostaje niewykorzystana. Tereny te wskazuje się do rewitalizacji i takiej adaptacji na współczesne funkcje, która będzie zachowywała tradycyjny charakter budowli. Wszelkie prace związane z tymi obiektami muszą być konsultowane z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Istniejące na terenie gminy stanowiska archeologiczne, wpisane w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora zabytków, zawierają cenną materię historyczną i kulturową, którą są przede wszystkim ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia, epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Istnieją przypuszczenia, że na tych terenach mogą znajdować się obiekty przestrzenne i relikty prehistorycznego osadnictwa.

W przyjętej delimitacji obszaru rewitalizacji – znalazły się tereny zabytkowe lub przylegające do obszarów zabytkowych, obejmujące: historyczną część wschodnią miasta, tj. tereny zawarte pomiędzy ulicami: Szpitalną – Pijarską – Dominikańską – al. Wyzwolenia, włącznie ze skarpą wiślaną, na obszarze zawartym pomiędzy miastem a potokiem Cedron; tereny przylegające od zachodu do ulic Pijarskiej i Dominikańskiej.

Program rewitalizacji tworzy warunki do rozwoju cennych zabytków miasta, formułując w stosunku do terenów zdegradowanych cele strategiczne rewitalizacji i odpowiadające im kierunki działań. Celami strategicznymi programu rewitalizacji są:

- uzyskanie spójności społecznej i zwiększenie partycypacji obywatelskiej mieszkańców;
- zwiększenie atrakcyjności turystycznej, gospodarczej i społecznej Góry Kalwarii poprzez zmianę jej wizerunku i ożywienie jej przestrzeni;
- wprowadzenie nowego modelu rozwoju lokalnego w oparciu o zasoby.

Do każdego wyznaczonego celu strategicznego program określa listę kierunków projektowanych działań szczegółowych, których skuteczna realizacja umożliwi redukcję negatywnych zjawisk kryzysowych oraz przyczyni się do rozwoju tych terenów. Szczególną rolę w tym względzie program przypisuje budowaniu przyszłości gminy na istniejącym dziedzictwie i potencjale kulturowym miasta. Celami bezpośrednio związanymi z ochroną substancji budowlanej istniejących zabytków są w szczególności:

- poprawienie standardów technicznych budynków mieszkalnych i usługowych w obszarze zamieszkania;
- przywrócenie funkcji użytkowych niszczącym obiektom zabytkowym oraz cel wynikający z działań uzupełniających;
- zachowanie i ochrona historycznej struktury miasta oraz obiektów zabytkowych istotnych dla krajobrazu kulturowego Góry Kalwarii

W programie opisano 10 przedsięwzięć rewitalizacyjnych planowanych do przeprowadzenia na terenie gminy, z których 7 dotyczy terenów obszarowo zawierających się (w całości lub częściowo) w zabytkowym zespole urbanistyczno – budowlanym miasta Góra Kalwaria. Poszczególne projekty zmierzają do tworzenia przestrzeni spójnej, zwartej i komplementarnej, a działaniom związanym z realizacją tych projektów będzie towarzyszyć efekt synergii. Praktyczne rezultaty realizacji programu rewitalizacji będą obserwowane i poddawane szczegółowym analizom, a w uzasadnionych przypadkach poddawane niezbędnym korektom i uzupełnieniom.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria (Uchwała nr 231/XXXVI/97 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 10 marca 1997 r.)**

Przedmiotem ustaleń opisanych w Planie są tereny położone we wsi Wólka Załęska – nr 1, oraz we wsi Wólka Dworska – nr 14.

Na obszarze obiektów archeologicznych, objętych ochroną konserwatorską ustala się ochronę bezwzględną obiektów naziemnych. Na ich obszarze nie dopuszcza się żadnej ingerencji, która zmieniałaby istniejący stan. Możliwe są jedynie prace zabezpieczające, prowadzone za zgodą i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków istnieje obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich inwestycji oraz zmian w użytkowaniu gruntów rolnych i obszarów leśnych. Ponadto, każda taka inwestycja bądź zmiana musi być poprzedzona archeologicznymi badaniami wykopaliskowymi lub badaniami interwencyjnymi. Ich koszt ponosi inwestor.

- **Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria (Uchwała nr 234/XXXVI/97 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 10 marca 1997 r.)**

Plan swoim opracowaniem obejmuje tereny położone we wsi Kąty o numerach: 17, 18, 19. Znajdują się tam obiekty i zespoły wpisane do rejestru zabytków oraz szereg obiektów archeologicznych objętych ochroną konserwatorską.

W granicach stanowisk archeologicznych ustala się ochronę bezwzględną dla obiektów naziemnych: nie dopuszcza się tam żadnej ingerencji zmieniającej istniejący stan, poza pracami zabezpieczającymi, które prowadzone są za zgodą i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla pozostałych obiektów, ujętych w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, obowiązuje:

- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków inwestycji oraz zmian w użytkowaniu gruntów rolnych i obszarów leśnych,
- wyżej wymienione zamierzenia muszą być poprzedzone przeprowadzeniem archeologicznych badań wykopaliskowych lub badań interwencyjnych. Ich koszt ponosi inwestor.

- **Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego miasta Góra Kalwaria i Miejscowego Planu Szczegółowego Zagospodarowania Przestrzennego i rewaloryzacji ulicy Kalwaryjskiej w Górze Kalwarii (Uchwała nr 290/XLV/97 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 7 listopada 1997 r.)**

Plan ustala zachowanie zabytkowej perspektywy widokowej i osi kompozycji przestrzennej dla historycznej drogi Kalwaryjskiej. Jej dominantami widokowymi są: kościół pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża przy ul. Rynek, oraz kościół Św. Krzyża na wzgórzu cmentarnym.

Ustala się również ochronę substancji zabytkowej i gabarytów zabudowy przy wschodniej pierzei ul. Dominikańskiej. Co więcej, nowa zabudowa mieszkaniowa z usługami lokalizowana w zieleni ogrodowej powinna nawiązywać do tradycji ogrodniczej zagospodarowania miasta i regionu.

- **Zmiana Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria – fragment wsi Dobiesz (Uchwała nr 241/XXVIII/2000 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 15 listopada 2000 r.)**

W obrębie Planu występują stanowiska archeologiczne o numerach ewidencyjnych 61-71/5 i 61-67/7. Na ich obszarach obowiązuje:

- uzgadnianie przez organy samorządowe z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zmian związanych z użytkowaniem terenu i planowanych inwestycji: kubaturowych, drogowych, liniowych, związanych z infrastrukturą techniczną oraz naruszających strukturę gruntu poniżej warstwy ornej-na głębokość poniżej 30 cm istniejącego poziomu terenu. Uzgodnienia należy prowadzić na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu,
- dopuszczenie zmian zagospodarowania terenu i planowanych działań inwestycyjnych jest możliwe do realizacji po przeprowadzeniu, na koszt wnioskodawcy, archeologicznych badań wykopaliskowych. Do czasu ich przeprowadzenia zakazuje się zmiany użytkowania terenu,
- badania należy planować w terminie najdogodniejszym dla ich prowadzenia – w okresie od maja do września.

- **Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego miasta Góra Kalwaria (Uchwała nr 301/XXXIV/2001 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 26 kwietnia 2001 r.)**

Plan wyznacza granice stanowisk archeologicznych, określone na rysunku planu wraz z ich numerem ewidencyjnym (68-62/43 i 68-62/44).

Na obszarze stanowisk plan ustala:

- obowiązek uzgadniania (na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu) z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych inwestycji-kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu, ogrodzeniem działek oraz eksploatacją kruszywa, oraz robót ziemnych naruszających strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu,
 - dopuszczenie do realizacji planowanych i uzgodnionych inwestycji dopiero po przeprowadzeniu, na koszt inwestora, archeologicznych badań wykopaliskowych o charakterze sondażowym. W przypadku ujawnienia w wykopach zabytkowych obiektów, mogą być one zamienione na szerokoprzestrzenne badania wykopaliskowe,
 - do czasu przeprowadzenia prac archeologicznych obowiązuje zakaz zmiany użytkowania terenu,
 - najdogodniejszym okresem dla przeprowadzenia badań archeologicznych jest okres od maja do września.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla Sportowa Łąki w Górze Kalwarii (Uchwała nr 302/XXXIV/2001 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 26 kwietnia 2001 r.)**

W obszarze osiedla Sportowa Łąki plan określa granice terenu wpisanego do rejestru Konserwatora Zabytków jako obiektu urbanistyczno architektonicznego - terenu ulicy Kalwaryjskiej wraz z otoczeniem. Jest to pas terenu o szerokości 60m wzdłuż ul. Kalwaryjskiej, w granicach którego znajdują się ogródki przydomowe zagospodarowane zielenią ogrodową, budynki mieszkalne i gospodarcze w nich usytuowane oraz kilka działek niezabudowanych.

Na obszarze układu urbanistycznego plan ustala:

- realizację zabudowy, która powinna następować według ustaleń dotyczących charakteru architektury i nieprzekraczalnej linii zabudowy od ul. Kalwaryjskiej,
- zachowanie warunków, które pozwolą na odtworzenie historycznej osi widokowej drogi kalwaryjskiej oraz realizację w przyszłości określonego pasa zieleni.

Na skraju działki nr 34 obrębu 13-02 plan określa granice terenu zespołu cmentarzy katolickiego, żydowskiego i ewangelickiego. Zespół ten wpisany został do rejestru Konserwatora Zabytków jako obiekt urbanistyczno – architektoniczny. W jego granicach plan ustala, że sposób zagospodarowania terenu przyległego do cmentarzy nie powinien naruszać powagi i charakteru tego miejsca i stwarzać warunki jego godnego otoczenia.

W obszarze osiedla Sportowa Łąki plan określa obszar stanowiska archeologicznego nr 62-68/17.

Na jego obszarze plan ustala:

- obowiązek uzgadniania (na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu) z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych inwestycji-kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu, ogrodzeniem działek oraz eksploatacją kruszywa, oraz robót ziemnych naruszających strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu,
 - zmiany w użytkowaniu terenu i planowane inwestycje mogą być dopuszczone do realizacji po przeprowadzeniu, na koszt wnioskodawcy, archeologicznych badań ratowniczych o charakterze wykopaliskowym,
 - do czasu przeprowadzenia prac archeologicznych obowiązuje zakaz zmiany użytkowania terenu.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Kąty (Uchwała nr 377/XL/2001 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 28 listopada 2001 r.)**

W zakresie ochrony dóbr kultury i krajobrazu kulturowego Plan wyznacza stanowiska archeologiczne oraz konserwatorskie strefy archeologiczne „A”. W ich granicach obowiązuje:

- uzgadnianie, na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, przez organy samorządowe z

Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, planowanych inwestycji (kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu, eksploatacją kruszywa i innych związanych z robotami ziemnymi, które naruszają strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu),

- zmiana w użytkowaniu terenu i planowane inwestycje na terenie stanowiska o numerze AZP 61-67/23 mogą być dopuszczone do realizacji po przeprowadzeniu archeologicznych badań ratowniczych o charakterze wykopaliskowym, których koszt ponosi właściciel lub użytkownik gruntu,
- planowane inwestycje na terenie stanowiska 61-68/60 oraz konserwatorskich strefach archeologicznych mogą być dopuszczone do realizacji dopiero po przeprowadzeniu prac archeologicznych, na koszt właściciela lub użytkownika gruntu. Prace polegać powinny na: archeologicznych badaniach sondażowych, lub zapewnieniu stałego nadzoru archeologicznego przy robotach ziemnych, z rygiem zmiany na archeologiczne badania ratownicze o charakterze wykopaliskowym, w przypadku ujawnienia obiektów zabytkowych,
 - zakazuje się zmiany użytkowania terenu oraz robót ziemnych do czasu przeprowadzenia archeologicznych badań ratowniczych o charakterze wykopaliskowym i sondażowym.
- **Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla wsi Szymanów (Uchwała nr 445/XLVI/2002 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 23 maja 2002 r.)**

Plan wyznacza granice stanowiska archeologicznego o numerze AZP 61-67/9 wraz z jego strefą ochronną. Na jego obszarze ustala się:

- obowiązek ustalania przez organy samorządowe z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, planowanych inwestycji kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu, eksploatacją kruszywa, także robót ziemnych naruszających strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu,

- dopuszczenie do realizacji inwestycji oraz zmiana użytkowania terenu są możliwe po przeprowadzeniu archeologicznych badań wykopaliskowych. Ich koszt ponosi właściciel lub użytkownik gruntu. Do czasu przeprowadzenia badań zakazuje się zmiany użytkowania terenu oraz wznoszenia inwestycji,
 - Wojewódzki Konserwator Zabytków określa szczegółowy zakres prac archeologicznych na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla wsi Łubna (Uchwała nr 446/XLVI/2002 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 23 maja 2002 r.)**

W zakresie ochrony archeologicznej dóbr kultury Plan ustala granice stanowiska archeologicznego o numerze AZP 61-67/11 wraz z jego strefą ochronną. Na tym obszarze obowiązuje:

- konieczność uzgadniania przez organy samorządowe z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, wszelkich planowanych inwestycji oraz robót ziemnych naruszających strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu,
 - dopuszczenie do realizacji zmian w użytkowaniu terenu i planowanych inwestycji jest możliwe po przeprowadzeniu archeologicznych badań wykopaliskowych, których koszt ponosi właściciel lub użytkownik gruntu,
 - do czasu przeprowadzenia prac archeologicznych obowiązuje zakaz zmiany użytkowania terenu (wznoszenia inwestycji kubaturowych, związanych z uzbrojeniem terenu, komunikacją oraz roboty ziemne). Zakres prac ustala Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.
- **Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Czersk (Uchwała nr 462/XLVII/2002 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 21 czerwca 2002 r.)**

Plan wyznacza granice stanowisk archeologicznych wraz z ich strefami ochronnymi, w granicach których ustala:

- obowiązek uzgadniania (na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu) przez Urząd Miasta i Gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych inwestycji, oraz roboty ziemne naruszające strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu,
 - dopuszczenie do realizacji planowanych działań inwestycyjnych po zobowiązaniu się inwestora do zapewnienia stałego nadzoru archeologicznego. Szczegółowy zakres prac określa Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu. Do czasu ich przeprowadzenia obowiązuje zakaz zmiany użytkowania terenu. Ponadto, badania mogą być zmienione na wykopaliskowe w przypadku ujawnienia zabytkowych obiektów,
 - zakaz lokalizacji masztów telefonii komórkowej i reklam wielkoformatowych.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla Kilińskiego w Górze Kalwarii (Uchwała nr 504/L/2002 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 9 października 2002 r.)**

W obszarze osiedla Kilińskiego określone zostały granice terenu wpisanego do rejestru Konserwatora Zabytków jako obiektu urbanistyczno-architektonicznego. Jest nim obszar starego miasta oraz teren ul. Kalwaryjskiej wraz z otoczeniem. Jest on podzielony na 2 strefy:

- 1) Część strefy I, która stanowi pas terenu o szerokości 50m, położony wzdłuż ul. Pijarskiej, między ulicami Grota Roweckiego do ul. Kalwaryjskiej. Na tym obszarze wszelkie prace przy budynkach, które wpisane są do spisu obiektów pod ochroną konserwatorską, dotyczące układu urbanistycznego i gabarytów zabudowy oraz zmiany sposobów użytkowania terenu, wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- 2) Część strefy II obejmującej układ urbanistyczny ul. Kalwaryjskiej. Jest nim pas terenu o szerokości 15m od osi jezdni, zawarty w granicach opracowania planu. W obrębie tej strefy należy zachować, określone w tekście planu, gabaryty i linie zabudowy, a wszelkie prace przy budynkach występujących w spisie obiektów pod ochroną konserwatorską (ul. Pijarska nr 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 23,

25, 27, 29, 31, 51 (oficyna), 53; ul. Kalwaryjska nr 12 i 46) wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ponadto, realizacja zabudowy powinna następować według ustaleń dotyczących charakteru architektury i linii zabudowy od ul. Kalwaryjskiej.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania „Osiedla Kilińskiego w Górze Kalwarii” (Uchwała nr 65/VIII/2003 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 29 kwietnia 2003 r.)**

W obszarze Osiedla Kilińskiego, na działkach nr 31, 33, 35 z obrębem 4-01 plan określa granice terenu wpisanego do rejestru Konserwatora Zabytków jako obiektu urbanistycznego obszaru starego miasta. Jest to część strefy I tego obiektu stanowiąca pas terenu o szerokości 50m położony wzdłuż ul. Pijarskiej. W jej granicach znajdują się tereny zabudowane usługowo-mieszkalne, stanowiące pierzeję ulicy.

W obrębie strefy I wymagają uzgodnienia z WKZ: wszelkie prace przy budynkach występujących w spisie obiektów pod ochroną konserwatorską; wszelkie zmiany dotyczące układu urbanistycznego i gabarytów zabudowy oraz wszelkie zmiany sposobów użytkowania terenu.

- **Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Krzaki Czaplinkowskie (Uchwała nr 98/IX/2003 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 29 maja 2003 r.)**

W planie wskazuje się stanowisko archeologiczne wraz z jego strefą ochronną o numerze AZP-62-67/17. W tych granicach przy planowanych inwestycjach oraz robotach ziemnych naruszających strukturę gruntu poniżej 30cm od istniejącego poziomu terenu, należy uzgodnić je z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Uzgodnienia te wykonywane są przez organ samorządowy na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.

Właściciel lub użytkownik gruntu, przy chęci zmiany w użytkowaniu terenu i planując inwestycje na obszarze stanowiska archeologicznego i jego strefy ochronnej, musi zobowiązać się do zapewnienia stałego nadzoru archeologicznego przy robotach ziemnych. Nadzór ten, w przypadku ujawnienia zabytkowych obiektów, zmienia się na archeologiczne badania wykopaliskowe.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Siechrzów (Uchwała nr 99/IX/2003 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 29 maja 2003 r.)**

Wyznaczone zostało stanowisko archeologiczne o numerze ewidencyjnym AZP 62-67/24, które obejmuje ochroną archeologiczną dobra kultury. W jego granicach ustalone zostało:

- obowiązkowe uzgadnianie, na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, planowanych inwestycji oraz robót ziemnych naruszających strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu. Uzgodnienie uzyskuje organ samorządowy od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
 - na obszarach niezabudowanych dopuszczenie do realizacji zmian w użytkowaniu terenu i planowanych inwestycji jest możliwe po przeprowadzeniu, na koszt właściciela lub użytkownika gruntu, archeologicznych badań wykopaliskowych,
 - na obszarach zabudowanych prowadzenie działań inwestycyjnych na etapie robót ziemnych jest możliwe tylko pod stałym nadzorem archeologicznym, które zmieniają się na archeologiczne badania wykopaliskowe w przypadku ujawnienia zabytkowych obiektów.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Czersk (Uchwała nr 120/XII/2003 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 9 września 2003 r.)**

W zakresie ochrony archeologicznych dóbr kultury Plan ustala granice stanowisk archeologicznych o numerach AZP 62-68/37, 38 i 40 wraz z ich strefami ochronnymi. Na ich obszarze ustala się:

- obowiązek uzgadniania, na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, przez organy samorządowe z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, planowanych inwestycji oraz robót ziemnych, naruszających strukturę gruntu poniżej 30cm od istniejącego poziomu terenu,
- zmiana w użytkowaniu terenu i planowane inwestycje mogą być dopuszczone do realizacji po przeprowadzeniu archeologicznych badań wykopaliskowych lub zapewnieniu stałego nadzoru archeologicznego. Ich koszt ponosi

właściciel lub użytkownik gruntu, a szczegółowy zakres prac określa Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu,

- do czasu przeprowadzenia prac archeologicznych zakazuje się zmiany użytkowania terenu.

Na obszarze Planu występuje również konserwatorska strefa archeologiczna „A”, na terenie której działania inwestycyjne dopuszcza się do realizacji po zobowiązaniu się inwestora do zapewnienia stałego nadzoru archeologicznego. Nadzór może zostać zmieniony na archeologiczne badania wykopaliskowe w przypadku ujawnienia zabytkowych obiektów.

Ponadto, Plan zakazuje realizacji nasadzeń zieleni wysokiej na osiach widokowych między zewnętrznymi liniami zabudowy.

Na całym terenie stref ochrony konserwatorskiej zakazuje się lokalizacji masztów telefonii komórkowej i reklam wielkoformatowych.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu Walewicka w Górze Kalwarii (Uchwała nr 174/XIV/2003 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 27 listopada 2003 r.)**

W obszarze terenu Walewicka znajduje się obiekt chroniony - włączona do ewidencji zabytków kapliczka o numerze ewidencyjnym 311. Położona jest ona w pasie ul. Grójeckiej. Plan nakazuje przeniesienie kapliczki na teren sąsiadujący (na rysunku planu oznaczony symbolem UK) i otoczenie jej ozdobną zielenią, które powinno odbywać się w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi, a także wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Czersk (Uchwała nr 216/XVII/2004 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 27 lutego 2004 r.)**

Wyznaczone zostały granice stanowisk archeologicznych wraz z ich strefami ochronnymi, gdzie obowiązuje:

- uzgadnianie przez właściciela nieruchomości lub inwestora z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na etapie zmiany użytkowania lub uzyskiwania pozwolenia na budowę, planowanych inwestycji-kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu, ogrodzeniem działek oraz

robót ziemnych, naruszających strukturę gruntu na głębokość 30cm od istniejącego poziomu terenu,

- dopuszczenie planowanych i uzgodnionych zmian w zagospodarowaniu terenu do realizacji jest możliwe po przeprowadzeniu archeologicznych badań ratowniczych o charakterze wykopaliskowym, których zakres ustala Wojewódzki Konserwator Zabytków. Ich koszt ponosi właściciel lub użytkownik gruntu. Do czasu przeprowadzenia badań zakazuje się zmiany użytkowania terenu i realizacji inwestycji,
- zakazuje się nasadzeń zieleni wysokiej na osiach widokowych między zewnętrznymi liniami zabudowy, a także lokalizacji masztów telefonii komórkowej i reklam wielkoformatowych,
- w osi widokowej zakazuje się wtórnych podziałów dla działek o numerach ewidencyjnych: 659/2, 659/3, 659/4, 659/5, 659/6, 659/7, 659/8, 659/9, 659/10, 664/8, 664/9, 664/10, 664/11, 664/12, 664/13, 664/16, 664/17, 664/18, 664/19, 664/20, 664/21, 664/22, 664/23.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla rejonu ulicy Armii Krajowej w Górze Kalwarii (Uchwała nr 217/XVII/2004 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 27 lutego 2004 r.)**

fragment zespołu urbanistyczno - architektonicznego, który znajduje się na części terenu opracowania, wpisany jest do rejestru zabytków. Jego granice uwidocznione są na rysunku planu. W strefie tej obowiązuje ochrona prawna Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wyrażona poprzez następujące ustalenia:

- Mazowiecki Konserwator Zabytków każdorazowo ustala szczegółowe warunki konserwatorskie dla wszelkich inwestycji w tym obszarze, na etapie projektu zagospodarowania działki lub terenu i projektu architektoniczno-budowlanego,
- lokalizacja nowej zabudowy możliwa jest jedynie wzdłuż obowiązującej linii zabudowy, nawiązującej do usytuowania istniejących budynków pod ochroną konserwatorską,

- dopuszczone są funkcje: niska zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna z usługami w parterze, ogólnodostępnymi od strony ulicy,
- maksymalna wysokość zabudowy - 2 kondygnacje + trzecia w poddaszu,
- w granicach planu znajdują się obiekty objęte ochroną konserwatorską, zlokalizowane przy ul. Dominikańskiej pod numerami: 22, 28 (wraz z oficyną północną), 32, 40, 42, 44, 44a oraz 44b.

Wszelkie prace remontowe i budowlane przy tych obiektach wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Plan ustala wymagania utrzymania tradycyjnych w kwartale gabarytów zabudowy, a także likwidację zabudowy prowizorycznej i oraz usuwanie szklarni i namiotów foliowych.

- **Zatwierdzenie zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Linin w gminie Góra Kalwaria (Uchwała nr 311/XXII/2004 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 29 lipca 2004 r.)**

Na terenie objętym planem zlokalizowane jest stanowisko archeologiczne o numerze ewidencyjnym AZP-63-68/45. Chronione jest ono w formie strefy ochrony konserwatorskiej, na obszarze której plan ustala:

- obowiązek uzyskania przez inwestora, od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uzgodnienia planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych. Należy je uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi,
- poszukiwanie, rozpoznawanie oraz wydobywanie kopalin oraz budowa urządzeń wodnych i regulacji wód również należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- w przypadku wyżej wymienionych działań, obowiązkiem jest przeprowadzenie badań archeologicznych wraz z dokumentacją. Przed ich rozpoczęciem Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje pozwolenie na prowadzenie badań. Wszystkie koszty ponosi osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty budowlane.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Tomice (Uchwała nr 352/XXV/2004 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 3 grudnia 2004 r.)**

Plan ustala ochronę zabytków archeologicznych na terenach stanowisk o numerach AZP 61-68/40, 41, 43, 44 w formie stref ochrony konserwatorskiej. Na ich obszarze panują następujące zasady:

- inwestor musi uzyskać od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uzgodnienia planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych. Uzgodnienia należy uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub przed zgłoszeniem planowanych inwestycji właściwemu organowi,
- poszukiwanie, rozpoznanie i wydobywanie kopalin oraz budowę urządzeń wodnych i regulacji wód należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca finansować roboty budowlane ma obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych wraz z ich dokumentacją. Przed ich rozpoczęciem należy uzyskać zgodę od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na ich prowadzenie.

Ponadto, ustala się ochronę, zachowanie oraz realizację renowacji kapliczki przydrożnej, oznaczonej na rysunku planu.

Wszelkie przedmioty posiadające cechy zabytku, ujawnione podczas robót ziemnych lub budowlanych należy zabezpieczyć, wstrzymać roboty oraz zawiadomić właściwy organ Służby Ochrony Zabytków.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Moczydłów (Uchwała nr 357/XXV/2004 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 3 grudnia 2004 r.)**

Plan określa uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego w zakresie zabytków archeologicznych, chronionych w formie stref ochrony konserwatorskiej. Na rysunku dołączonym do planu strefy te oznaczone są numerami: 61-68/45, 62-68/12, 62-68/16. Na ich obszarze ustala się:

- obowiązek uzgadniania, przez organ samorządowy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, zmian w

użytkowaniu terenu oraz planowanych inwestycji kubaturowych, komunikacyjnych, infrastruktury technicznej, a także realizacji ogrodzeń działek oraz robót ziemnych, w tym niwelacyjnych. Uzgodnień należy dokonać przed wydaniem pozwolenia na budowę,

- wyżej wymienione inwestycje oraz zmiany w użytkowaniu terenu uzależnione są od przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych. Ponadto, przy robotach związanych z realizacją zamierzonej inwestycji, należy zapewnić stały nadzór archeologa. Gdy podczas wykopów budowlanych zostaną ujawnione obiekty archeologiczne, roboty budowlane stają się badaniami wykopaliskowymi,
 - Wojewódzki Konserwator Zabytków ustala szczegółowy zakres badań i prac archeologicznych na etapie uzgadniania zamierzonych zmian w użytkowaniu terenu i planowanych inwestycji, ochronę, zachowanie oraz modernizację kapliczek i krzyży przydrożnych.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Wólka Dworska (Uchwała nr 361/XXVII/2004 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 22 grudnia 2004 r.)**

Plan ustala ochronę zabytków archeologicznych w formie stref ochrony konserwatorskiej o numerach ewidencyjnych AZP 61-68/70, 71, 72, 73, 74, i 75. W ich granicach obowiązuje:

- uzyskanie przez Inwestora od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem odpowiedniemu organowi, uzgodnienia planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych, które wiążą się z wykonywaniem prac ziemnych,
- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalin oraz budowy urządzeń wodnych i regulacji wód,
- przeprowadzenie badań archeologicznych wraz z ich dokumentacją na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej finansować roboty budowlane,
- uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozwolenie na wykonanie badań archeologicznych.

Ustala się również ochronę chałupy z 1910 roku, która włączona jest do ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wszelkie działania inwestycyjne dotyczące tego obiektu wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Zgłoszenie chęci rozpoczęcia działań wykonać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem ich właściwemu organowi.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Mikówiec – część 1 (Uchwała nr 445/XXXIV/2005 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 13 lipca 2005 r.)**

Plan uwzględnia ochronę zabytku archeologicznego, o numerze ewidencyjnym AZP 62-68/11, w formie strefy ochrony konserwatorskiej. Na obszarze strefy ustala się:

- obowiązkowe uzyskanie przez inwestora od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uzgodnienia przy chęci budowania obiektów budowlanych oraz wykonywania robót budowlanych, które wiążą się z pracami ziemnymi,
- osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty budowlane ma obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych, wraz z ich dokumentacją. Przed rozpoczęciem badań należy uzyskać pozwolenie na ich przeprowadzenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Szymanów – część północno-zachodnia (Uchwała nr 464/XXXV/2005 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 5 października 2005 r.)**

W granicach Planu ustala się granice stanowiska archeologicznego o numerze AZP-60-67/9. Na jego obszarze obowiązują poniższe ustalenia:

- inwestor musi uzyskać od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uzgodnienia planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych. Uzgodnienia należy uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub przed zgłoszeniem planowanych inwestycji właściwemu organowi;
- poszukiwanie, rozpoznanie i wydobywanie kopalin oraz budowę urządzeń wodnych i regulacji wód należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;

- osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca finansować roboty budowlane ma obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych wraz z ich dokumentacją. Przed ich rozpoczęciem należy uzyskać zgodę od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na ich prowadzenie.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Góra Kalwaria dla fragmentu wsi Solec na obszarze gminy Góra Kalwaria (część II) (Uchwała nr 467/XXXV/2005 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 5 października 2005 r.)**

Plan ustala zasady ochrony środowiska kulturowego na terenie stref ochrony konserwatorskiej o numerach ewidencyjnych 60-67/12, 61-67/18, 61-67/19. Na ich obszarze należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkie zmiany w użytkowaniu terenu, a także planowane inwestycje: kubaturowe, komunikacyjne, infrastruktury technicznej. Ogrodzenie działek oraz roboty ziemne, w tym niwelacyjne, naruszające strukturę gruntu poniżej 30 cm, również muszą zostać uzgodnione.

W przypadku, gdy teren strefy ochrony konserwatorskiej jest niezabudowany użytkowany rolniczo, zmiana użytkowania terenu jest możliwa po przeprowadzeniu archeologicznych badań wykopaliskowych, wyprzedzających planowane zagospodarowania terenu. Do czasu ich przeprowadzenia nie można zmieniać użytkowania terenu.

Na obszarze zabudowanym lub częściowo zabudowanym, planowane i uzgodnione inwestycje uzależnione są od przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych, oraz zapewnienia stałego nadzoru archeologa przy robotach ziemnych. W przypadku ujawnienia obiektów archeologicznych podczas wykopów, roboty zmienione zostają na archeologiczne badania wykopaliskowe.

Przy chęci wydzielenia działki pod drogi lub poszerzeniu drogi należy przeprowadzić archeologiczne badania wykopaliskowe, wyprzedzające korzystanie z wydzielonej drogi. Ich zakres określa Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie uzgadniania inwestycji.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego fragmentu wsi Czersk – część południowa (Uchwała nr 506/XXXIX/2005 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 20 grudnia 2005 r.)**

Na terenie objętym planem zagospodarowania znajdują się stanowiska archeologiczne objęte strefą ochrony konserwatorskiej. Są nimi:

- strefa AZP-62-68/23 – ślady osadnictwa z XIII-XIV wieku,
- strefa AZP-62-68/24 – ślady osady z XVII-XVIII wieku,
- strefa AZP-62-68/25 – ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia, wczesnej epoki brązu, wczesnego średniowiecza, osady z XI-XIII wieku i XVI-XIX wieku,
- strefa AZP-62-68/26 – ślady osadnictwa z XIII-XIV wieku i XVI-XVIII wieku,
- strefa AZP-62-68/27 – ślady osadnictwa z XIII wieku, osada z XIV-XVII wieku,
- strefa AZP-62-68/28 – ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu, osada z XIV-XVII wieku,
- strefa AZP-62-68/29 – ślady osadnictwa z epoki kamienia i brązu, okresu wpływów rzymskich, wczesnego średniowiecza i XIII-XIV wieku,
- strefa AZP-62-68/31 – ślady osadnictwa z epoki kamienia i brązu, osada z XIII-XVII wieku,
- strefa AZP-62-68/32 – ślady osady z XIV-XVI wieku,
- strefa AZP-62-68/33 – ślady osady z XV-XVII wieku,
- strefa AZP-62-68/34 – ślady osadnictwa z XIII-XVI wieku.

Inwestor od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków musi uzyskać uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych, także poszukiwania, rozpoznania i wydobywania kopalin oraz budowy urządzeń wodnych i regulacji wód. Należy również przeprowadzić, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej roboty budowlane, badania archeologiczne i wykonać ich dokumentację. Przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Solec i Baniocha – rejon drogi krajowej nr 79 (Uchwała nr 507/XXXIX/2005 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 20 grudnia 2005 r.)**

Plan ustala granice stanowiska archeologicznego o numerze AZP 61-67/26, położonego przy ul. Skrajnej w Solcu. Na jego obszarze ustala się:

- obowiązkowe prowadzenie robót ziemnych związanych z budową obiektów budowlanych, urządzeń wodnych, robotami budowlanymi, poszukiwaniem, rozpoznawaniem oraz wydobywaniem kopalin, a także regulacją wód. Roboty ziemne powinny być prowadzone w uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków terminie, oraz pod nadzorem pracownika Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków,
 - w przypadku odkrycia zabytku archeologicznego, roboty zostają wstrzymane do czasu przeprowadzenia badań archeologicznych. Ich koszt ponosi osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Potycz (Uchwała nr 12/III/2006 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 20 grudnia 2006 r.)**

W treści planu wskazany został teren zabytkowych układów zieleni i stawów w granicach dawnego założenia parkowego. Przy realizacji prac melioracyjnych na jego obszarze powinno dążyć się do odtworzenia dawnego systemu wodnego. Ponadto, należy zachować układ, przebieg i kompozycję zabytkowych alej i szpalerów drzew.

Tereny położone w zasięgu stref ochrony konserwatorskiej obejmują obszary AZP o następujących numerach ewidencyjnych: 64-68/1, 64-68/3. W ich granicach wszelkie prace ziemne należy prowadzić pod nadzorem archeologa.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Dobiesz – część I (Uchwała nr 619/XLV/2006 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 22 czerwca 2006 r.)**

Na terenie objętym planem występuje stanowisko archeologiczne o numerze ewidencyjnym AZP 61-67/6 na terenie C1MN, chronione w

formie strefy ochrony konserwatorskiej. W granicach strefy obowiązuje:

- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków budowy urządzeń wodnych i regulacji wód,
 - uzyskanie przez inwestora, od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych. Uzgodnienia należy uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi,
 - przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji (koszt ponosi osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty budowlane). Przed ich rozpoczęciem wymagane jest uzyskanie od WKZ pozwolenia na ich prowadzenie.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Brzeście – część 1 (Uchwała nr 703/XLVIII/2006 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 17 października 2006 r.)**

Na terenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego ustalono strefę ochrony konserwatorskiej, która obejmuje stanowisko archeologiczne o numerze ewidencyjnym AZP 61-68/76. W jej obszarze istnieje obowiązek uzyskania przez inwestora od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi, uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych. Należy również wykonać, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej roboty budowlane i po uzyskaniu pozwolenia na ich prowadzenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, badania archeologiczne z ich dokumentacją.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – „Centrum miasta, część południowa wraz ze skarpą wiślaną” (Uchwała nr 704/XLVIII/2006 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 17 października 2006 r.)**

Na terenie objętego planem występują nawarstwienia i relikty zabudowy wsi Góra i miasta Góra Kalwaria, które są zabytkami archeologicznymi objętymi strefą ochrony archeologicznej. Ponadto,

obiektami architektonicznymi o wartościach kulturowych są budynki: przy ul. 3-go Maja 3 i 3a, nr 1, 2 i 5 na terenie dawnej jednostki wojskowej oraz budynek mieszkalny przy ul. Ks. Z. Sajny 4. Wszystkie wyżej wymienione zabytki objęte są ochroną konserwatorską „A”.

Strefa ochrony konserwatorskiej „A” dzieli się na:

- Podstrefę AI, która obejmuje zespół miejski o największych walorach historycznych, na obszarze której układ ulic, gabaryty zabudowy oraz zespoły architektoniczne z zielenią podlegają ochronie. Wszelkie prace przy obiektach, w tym umieszczanie reklam na budynkach, zmiany dotyczące układu urbanistycznego oraz dotyczące gabarytów zabudowy oraz zmiany sposobów użytkowania terenu należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Podstrefę AV, na terenie której występuje skarpa wraz z zielenią i zabudową, ukształtowanie terenu oraz obiekty objęte ochroną konserwatorską.

Wskazuje się również obiekty architektoniczne pod ochroną konserwatorską:

- Kościół Podniesienia Krzyża, z 4 ćw. XVII wieku, zlokalizowany przy ul. Dominikańskiej (nr rejestru 1018/365),
- Kaplica Św. Antoniego z 1781 r., zlokalizowana przy ul. Św. Antoniego (nr rejestru 1016/364),
- Klasztor bernardynów z 1755 r., zlokalizowany przy ul. Ks. Z. Sajny 2 (nr rejestru 1016/364),
- Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP, zlokalizowany przy ul. Ks. Z. Sajny 2 (nr rejestru 1016/364),
- Brama na cmentarz kościelny, zlokalizowana przy ul. Ks. Z. Sajny 2 (1016),
- Ratusz, 1829-34 rok, zlokalizowany przy ul. Ratuszowej 1 (nr rejestru 1021/99),
- Jatki z 1836 r., zlokalizowane przy ul. 3-go Maja 1 (nr rejestru 1022/98),
- Kamienica Dejczów z 2 poł. XVIII w., zlokalizowana przy ul. Ks. Z. Sajny 1 (nr rejestru 1023/720),

- Budynek z 2 poł. XVIII w., zlokalizowany przy ul. Piłsudskiego 27 (nr rejestru 1025/396),
 - Budynek z 2 poł. XVII w., zlokalizowany przy ul. Ks. Z. Sajny 3 (nr rejestru 1024/656),
 - Budynek Ochotniczej Straży Pożarnej zlokalizowany przy ul. Ks. Z. Sajny 14,
 - Budynki zlokalizowane przy ul. 3-go Maja 4, 14, 16, oraz przy ul. Dominikańskiej 3 i 5.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego fragmentu wsi Czersk – rejon ul. Granicznej (Uchwała nr 705/XLVIII/2006 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 17 października 2006 r.)**

Ustalono ochronę zabytku archeologicznego (ślady osadnictwa z okresu XIV-XV wieku) w formie strefy ochrony konserwatorskiej o numerze ewidencyjnym AZP-62-68/42. Na jej terenie, aby wybudować obiekt budowlany lub wykonać roboty budowlane wiążące się z wykonaniem prac ziemnych inwestor musi uzyskać od Wojewódzkiego Konserwatora ich uzgodnienie. Ponadto, należy przeprowadzić badania archeologiczne i ich dokumentację. Koszt ich wykonania ponosi osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty budowlane. Przed rozpoczęciem badań trzeba uzyskać zgodę od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na ich przeprowadzenie.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria - "Centrum miasta, część północna" (Uchwała nr 34/V/2007 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 7 marca 2007 r.)**

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria - "Centrum miasta, część północna" określa uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego w zakresie obszarów:

- strefy ochrony konserwatorskiej „A” utworzonej decyzją nr 1444-A, (obejmującej zasięgiem cały obszar planu), podstrefa AI,
- budynków o wartościach kulturowych objętych ochroną konserwatorską i wpisanych do rejestru zabytków,
- budynków o wartościach kulturowych objętych ochroną konserwatorską, zlokalizowanych w strefie A.

Na obszarze strefy ochrony konserwatorskiej znajdują się nawarstwienia i relikty zabudowy wsi Góra i miasta Góra Kalwaria, gdzie istnieje obowiązek uzyskania przez inwestora od WKZ, przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi realizacji inwestycji, uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonaniem prac ziemnych. Należy także przeprowadzić badania archeologiczne oraz wykonać ich dokumentację. W granicach strefy konserwatorskiej "A" należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkie prace przy obiektach, w tym umieszczanie reklam na budynkach, oraz zmiany dotyczące układu urbanistycznego, gabarytów zabudowy oraz sposobów użytkowania terenu.

Uzgodnienia te należy dokonać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub innej decyzji administracyjnej.

- **Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego fragmentu wsi Dobiesz – część II (Uchwała nr 133/XII/2007 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 24 października 2007 r.)**

Na terenie objętym planem występuje stanowisko archeologiczne o numerze ewidencyjnym AZP 61-67/7 na terenie D1MN, chronione w formie strefy ochrony konserwatorskiej.

W granicach strefy obowiązuje:

- uzgadnianie, na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu, przez organy samorządowe z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zmian związanych z użytkowaniem terenu i planowanych inwestycji oraz budowy urządzeń wodnych,
 - przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji (koszt ponosi osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty budowlane). Przed ich rozpoczęciem wymagane jest uzyskanie od WKZ pozwolenia na ich prowadzenie.
- **Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego fragmentu wsi Kąty – część północna (Uchwała nr 147/XIII/2007 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 28 listopada 2007 r.)**

W planie wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej o numerach ewidencyjnych 61-67/24, 61-67/25, 61-68/51, 61-68/52 oraz 61-68/53. W ich granicach wszelkie zmiany w użytkowaniu terenu

i planowane inwestycje wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W przypadku, gdy chcemy zmienić użytkowanie terenu strefy, który jest niezabudowany lub użytkowany rolniczo, musimy na nim przeprowadzić archeologiczne badania wykopaliskowe, wyprzedzające planowane zagospodarowanie terenu.

Przy realizacji planowanych i uzgodnionych inwestycji na terenach zabudowanych (również częściowo zabudowanych) w strefach ochrony konserwatorskiej wymogiem jest przeprowadzenie archeologicznych badań wykopaliskowych. Należy także zapewnić stały nadzór archeologiczny przy robotach ziemnych, które związane są z realizacją zamierzonych inwestycji. W przypadku ujawnienia obiektów archeologicznych na terenie budowy, badania zostają zmienione na wykopaliskowe.

Warunkiem wydzielenia działki pod drogi lub jej poszerzenie, na terenie stref ochrony konserwatorskiej, jest przeprowadzenie archeologicznych badań wykopaliskowych. Dopiero po ich wykonaniu możliwe jest korzystanie z wydzielonej drogi.

Wojewódzki Konserwator Zabytków określa szczególny zakres badań i prac archeologicznych na etapie uzgadniania lokalizowanej inwestycji.

Przy planowaniu działań inwestycyjnych należy mieć na uwadze najdogodniejszy okres dla przeprowadzania badań archeologicznych, który obejmuje okres od maja do września.

- **Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Baniocha – część południowa (teren pomiędzy drogą krajową nr 79 i ul. Europejską). (Uchwała nr 317/XXV/2008 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 3 grudnia 2008 r.)**

Plan ustala strefy ochrony konserwatorskiej, które obejmują park dworski z grupą drzew o charakterze pomnikowym oraz rosnących przy drodze do dawnego dworu w Baniosze (na rysunku planu oznaczony symbolem 1ZP), oraz dwór w Wilczynku (na rysunku planu oznaczony symbolem 2Up) wraz z bezpośrednim otoczeniem w granicach działki o numerze ewidencyjnym 131/15.

Ograniczone na terenie stref są następujące:

- obowiązkowym jest uzyskanie przez inwestora od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed wydaniem

pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi, uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych,

- Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje zalecenia konserwatorskie, na podstawie których mogą być wykonywane zamierzenia budowlane i remontowe oraz działania w zakresie zagospodarowania terenów,
 - przed wykonaniem projektu budowlanego i zagospodarowania terenu należy uzyskać zalecenia konserwatorskie. Mają one określić sposób korzystania z obiektu, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w obiekcie i na terenie strefy,
 - obowiązkowym jest również uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z zagospodarowaniem terenu, które należy uzgodnić przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi,
 - Wojewódzki Konserwator Zabytków wyraża zgodę na umieszczanie reklam na budynkach i w terenie objętym strefą.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Solec – część wschodnia (Uchwała nr 362/XXVIII/2009 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 10 lutego 2009 r.)**

W treści planu, tereny położone w zasięgu stref ochrony konserwatorskiej o numerach ewidencyjnych: 61-67/19, 61-67/20, wskazano jako podlegające ochronie w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i dóbr kultury. Plan wyznacza zasięg stanowisk archeologicznych zgodnie z oznaczeniami i granicami wyznaczonymi na rysunku planu. W ich granicach plan ustala następujące zasady:

- inwestor musi uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich planowanych budów budowlanych, wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych. Uzgodnienie należy uzyskać przed wydaniem pozwolenia lub zgłoszeniem właściwemu organowi,

- poszukiwanie i rozpoznawanie kopalin oraz budowa urządzeń wodnych i regulacji wód muszą zostać uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty budowlane musi wykonać na swój koszt badania archeologiczne wraz z ich dokumentacją. Przed rozpoczęciem badań wymagane jest uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zgody na ich przeprowadzenie.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria oraz dla fragmentu wsi Moczydłów – rejon ul. Lipkowskiej (Uchwała nr 576/XLVII/2010 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 28 kwietnia 2010 r.)**

Na terenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków wszelkie działania muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Obiekty te powinny zachować swój historyczny wygląd, ponadto należy podjąć działania mające na celu przywrócenie ich pierwotnej formy. Należy również zachować zewnętrzne formy budynków, w tym: formy i proporcje bryły, formy, nachylenia oraz rodzaj pokrycia połaci dachowych, a także rozmieszczenie, proporcje i podziały otworów okiennych i drzwiowych. Ważnym jest również zachowanie specyfiki detalu architektonicznego. Wszelkie działania na obiektach muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wyżej wymienione nakazy obowiązują także dla obiektów włączonych do ewidencji zabytków, występujących na terenie strefy objętej ścisłą ochroną konserwatorską.

Do rejestru zabytków został także wpisany układ urbanistyczno-budowlany, który podzielony został na dwie części:

- część strefy I, która obejmuje strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej,
- część strefy V, stanowiąc strefę konserwatorskiej ochrony skarpy.

Na obszarze strefy I, dla istniejących i projektowanych budynków, które nie są wpisane do Rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, obowiązuje:

- nawiązywanie kompozycją i wystrojem architektonicznym elewacji do istniejących obiektów historycznych. Należy stosować podobne zasady podziału, detali, rozwiązań materiałowych a także proporcji. Stosunek powierzchni szklonej do całkowitej powierzchni ściany zewnętrznej nie może wynosić procentowo nie więcej niż 25%,
- uzgadnianie działań na obiektach z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dla całej strefy I ustala się:

- nakaz zachowania tradycyjnego przebiegu dróg i ścieżek pieszych,
- przeprowadzenie badań archeologicznych i wykonanie ich dokumentacji, po uzyskaniu zgody na ich prowadzenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przy wykonywaniu robót budowlanych. Koszt badań ponosi osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna finansująca roboty,
- uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich prac przy obiektach, włączając w to umieszczanie na nich reklam, a także zmian układu urbanistycznego, zmian gabarytów zabudowy oraz zmian sposobów użytkowania terenu.

Dla układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków, położonego na obszarze strefy V, obowiązują następujące przepisy:

- zakazuje się tworzenia nowych działek budowlanych oraz realizacji nowej zabudowy z dopuszczeniem modernizacji, rozbudowy, nadbudowy i wymiany istniejących budynków.

Dla pozostałych obiektów, zlokalizowanych na terenie strefy V, ustala się:

- możliwość rozbudowy, nadbudowy i wymiany zgodnie z ustaleniami szczegółowymi,
- nawiązywanie kompozycją i wystrojem architektonicznym elewacji do istniejących obiektów historycznych. Należy stosować podobne zasady podziału, detali, rozwiązań materiałowych a także proporcji. Stosunek powierzchni szklonej do całkowitej powierzchni ściany zewnętrznej nie może wynosić procentowo nie więcej niż 25%,

Na obszarze całej strefy V wszelkie prace ziemne oraz zmiany dotyczące zieleni należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego fragmentu wsi Dobiesz – rejon Chojnowskiego Parku Krajobrazowego – część II (Uchwała nr 578/XLVII/2010 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 28 kwietnia 2010 r.)**

Zasady ochrony wartości dziedzictwa kulturowego i zabytków na terenie objętym planem dotyczą czterech stanowisk archeologicznych. Stanowiska o numerach ewidencyjnych AZP-61-67/4 (na rysunku planu oznaczone symbolem 3MNe, na działce 3.1), AZP-61-67/3, AZP-61-67/4 (na rysunku planu - 9KDD), oraz AZP-61-67/7 (na rysunku planu symbol 12U, działki 12.1 i 12.2) zostały włączone w granice stref archeologicznej ochrony konserwatorskiej, na terenie których obowiązują zasady mówiące o:

- nakazie uzyskania przez inwestora, od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi, uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych oraz robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych związanych z naruszeniem warstwy ziemnej głębszej niż 30cm pod poziomem gruntu,
- obowiązku przeprowadzenia badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji, po uzyskaniu zgody na ich przeprowadzenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Plan ustala także granice stref archeologicznej ochrony konserwatorskiej, które chronią stanowiska o numerach AZP 61-67/8 na terenie 1MNe, AZP 61-67/5 na terenie 1ZL. Zagospodarowanie tych terenów ustalają przepisy odrębne.

- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Baniocha – osiedle Wilczynek (Uchwała nr XII/113/2011 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 28 czerwca 2011 r.)**

Plan ustala strefę ochrony konserwatorskiej obejmującą ochroną dwór oraz zagospodarowanie działki o numerze ewidencyjnym 131/15. Na terenie strefy należy uzgadniać wszystkie projektowe roboty budowlane oraz prace związane z lokalizacją urządzeń

budowlanych i zagospodarowaniem przestrzennym nawierzchni działki z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla fragmentu wsi Wojciechowice – część północna (Uchwała nr XVIII/183/2011 Rady Miejskiej w Górze Kalwarii z dnia 25 października 2011 r.)**

Na terenie stanowiska archeologicznego o numerze AZP 61-67/4 ustala się strefę archeologicznej ochrony konserwatorskiej. Na jej terenie obowiązują następujące ustalenia:

- inwestor musi uzyskać od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi, uzgodnienia wszelkich planowanych realizacji obiektów budowlanych oraz robót budowlanych, które wiążą się z wykonywaniem prac ziemnych,
 - przy wykonywaniu wyżej wymienionych inwestycji należy przeprowadzić badania archeologiczne wraz z ich dokumentacją. Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje pozwolenie na ich rozpoczęcie,
 - istnieje obowiązek uzyskania od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uzgodnienia wszystkich prac ziemnych, które naruszają warstwę ziemi głębiej niż 30cm pod poziomem gruntu.
- **Miejsowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Dobiesz – rejon Chojnowskiego Parku Krajobrazowego (Uchwała nr XXVI/286/2012 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 30 maja 2012 r.)**

W zakresie ochrony wartości dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury wyznacza się strefę archeologicznej ochrony konserwatorskiej, mającą na celu ochronę zabytku archeologicznego (stanowisko archeologiczne o nr ewid. AZP 61-67/8, zlokalizowaną w terenie oznaczonym symbolem 1MNe), w granicach której obowiązuje zagospodarowanie terenu zgodnie z przepisami odrębnymi.

W zakresie ochrony wartości dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury wyznacza się strefę archeologicznej ochrony konserwatorskiej, mającą na celu ochronę zabytku

archeologicznego (stanowisko archeologiczne o nr ewid. AZP 61-67/5, zlokalizowane w terenie oznaczonym symbolem 1ZL.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – rejon ul. Papczyńskiego – etap 1 (Uchwała nr XLVI/505/2013 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 30 września 2013 r.)**

Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków: ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zespołu urbanistyczno – budowlanego miasta Góra Kalwaria, obejmującą cały obszar objęty planem.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Tomice – Domanówek (Uchwała nr XLIV/477/2013 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 30 lipca 2013 r.).**

Zasady ochrony dóbr kultury:

- ustala się strefę konserwatorską ochrony archeologicznej,
- na obszarze strefy konserwatorskiej ochrony archeologicznej obowiązuje:
 - a) uzyskanie przez inwestora, od wojewódzkiego konserwatora zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi – uzgodnienia wszelkich planowanych budów obiektów budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych,
 - b) uzgadnianie z wojewódzkim konserwatorem zabytków budowy urządzeń wodnych i regulacji wód,
 - c) przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji,
 - d) uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na przeprowadzenie badań archeologicznych przed rozpoczęciem tych badań.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – rejon pomiędzy ulicami Czerską, Graniczną i Wojska Polskiego (Uchwała nr LIII/581/2014 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 4 marca 2014 r.).**

Wyznacza się strefę archeologicznej ochrony konserwatorskiej, mającą na celu ochronę zabytku archeologicznego – stanowisko archeologiczne o nr ewid. AZP 62-68/44, zlokalizowaną w terenie oznaczonym symbolem 4MN.

W granicach strefy, roboty ziemne albo zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych, na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Mikówiec – część 2 (Uchwała nr LV/606/2014 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 29 kwietnia 2014 r.).**

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- ustala się ochronę zabytków archeologicznych, tj. stanowisk archeologicznych nr ew.: AZP 62-68/6, AZP 62-68/7, AZP 62-68/8, AZP 62-68/9, AZP 62-68/10, poprzez wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej, oznaczonych na rysunku planu zgodnie z legendą,

- na terenach położonych w granicach stref, wprowadza się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych przy wszelkich inwestycjach budowlanych związanych z robotami ziemnymi, zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków,

- ustala się zasięg strefy ochrony konserwatorskiej, obejmującej dawny cmentarz ewangelickich osadników niemieckich z połowy XIX w., znajdującego się w ewidencji Konserwatora Zabytków, zgodnie z rysunkiem planu i następujące zasady zagospodarowania tej strefy:

- a) ustala się zachowanie i ochronę terenu dawnego cmentarza,
- b) dopuszcza się wyłącznie prace konserwatorskie oraz rewaloryzację zieleni, zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków,
- c) nie dopuszcza się podziału istniejących działek,
- d) ustala się nakaz ogrodzenia istniejących dwóch nagrobków dawnego cmentarza ewangelickich osadników niemieckich zrekonstruowaną kratą oraz ustawienie tablicy informacyjnej dotyczącej tego zabytku.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – teren pomiędzy ulicami Rybie i Zakalwaria (Uchwała nr LV/607/2014 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 29 kwietnia 2014 r.).**

Wskazuje się granicę zasięgu zespołu urbanistyczno – budowlanego miasta Góra Kalwaria wpisanego do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod nr 1444-A, w formie strefy ochrony konserwatorskiej A III układu urbanistycznego obejmującej cmentarze: rzymskokatolicki, ewangelicko – augsburski oraz żydowski – wpisany do rejestru zabytków pod nr 1408.

Prowadzenie robót budowlanych w granicach strefy musi być zgodne z przepisami odrębnymi z zakresu prawa budowlanego oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – rejon ul. Zakalwaria i ul. Wiejskiej (Uchwała nr LVIII/634/2014 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 27 czerwca 2014 r.).**

Wskazuje się cmentarz żydowski jako obiekt wpisany do rejestru zabytków pod nr 1408 oraz położony w granicach strefy układu urbanistyczno – budowlanego miasta Góra Kalwaria wpisanego do rejestru zabytków pod nr 1444-A, podlegający ochronie na podstawie przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w stosunku do którego obowiązuje:

- a) zachowanie historycznego układu cmentarza,
- b) zachowanie istniejącego ukształtowania terenu,
- c) zachowanie zabytkowych macew i odbudowanego ohela cadyków,
- d) zachowanie furtki z domu cadyka Altera w miejscu oryginalnej bramy cmentarza,
- e) wymóg prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych, w tym w szczególności prac konserwatorskich i robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Karolina – rejon drogi krajowej nr 50 (Uchwała nr XIV/84/2015 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 25 czerwca 2015 r.).**

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

a) ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologicznego o nr ewid. AZP 62-68/4) w formie strefy ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu,

b) na obszarze strefy wszelkie roboty ziemne i roboty budowlane należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – tereny dawnej jednostki wojskowej – etap 1 (Uchwała nr XIV/81/2015 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 25 czerwca 2015 r.).**

Plan określa zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1) wszystkie tereny znajdują się w strefie ochrony konserwatorskiej zespołu urbanistyczno – budowlanego miasta Góra Kalwaria, wpisanej do rejestru zabytków decyzją Nr 1444-A, w podstrefie AI – obejmującej historyczny układ urbanistyczny, pokazanej na rysunku planu;

2) wszelkie działania inwestycyjne, w tym dokonywanie podziału, prowadzone w strefie, wymagają stosowania przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

3) wyznacza się konserwatorską strefę ochrony archeologicznej w terenach 5Uc i 6Uc, zgodnie z rysunkiem planu, mającą na celu ochronę zabytków archeologicznych, w tym reliktyw zabudowy miasta Góra Kalwaria, w granicach której nakazuje się stosowanie przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

4) ustala się ochronę zlokalizowanych w terenach: 1Uc, 2Uc, 5Uc i 6Uc zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

a) Dom Żołnierza na działce nr 38/2, w terenie 6Uc,

b) budynek dawnego aresztu na działce nr 37/29, w terenie 5Uc,

c) budynek dawnej wartowni na działce nr 37/27, w terenie 5Uc,

d) dawny magazyn wojskowy na działce nr 37/1, w terenie 1Uc,

e) budynek wojskowy, obecnie przychodnia, na działce 37/31, w terenie 2Uc.

Zakazuje się umieszczania na budynkach objętych ochroną konserwatorską nośników reklamowych o powierzchni łącznej większej niż 2 m² i wystających poza obrys budynku.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Aleksandrów i wsi Linin (obręb Linin II) (Uchwała nr XX/144/2015 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 29 października 2015 r.).**

Wyznacza się granice stref konserwatorskiej ochrony archeologicznej, w obrębie których grunt, na którym będą prowadzone roboty ziemne lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności, podlega ochronie w oparciu o przepisy odrębne:

- a) z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- b) z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, z uwzględnieniem przepisów odrębnych z zakresu prawa wodnego;
- c) z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, z uwzględnieniem przepisów odrębnych z zakresu lasów.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Baniocha – tereny położone na południowy – wschód od ulicy Wiejskiej – część 2 (Uchwała nr XXXI/279/2016 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 22 czerwca 2016 r.).**

Ustala się strefy konserwatorskiej ochrony archeologicznej, obejmujące stanowiska archeologiczne o numerach: 61-67/21 i 61-67/22. Na obszarze stref konserwatorskiej ochrony archeologicznej obowiązują przepisy odrębne z zakresu prawa o ochronie zabytków.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Baniocha – tereny położone na południowy – wschód od ulicy Wiejskiej (Uchwała nr XXII/176/2015 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 18 grudnia 2015 r.).**

Ustala się strefy konserwatorskiej ochrony archeologicznej obejmujące stanowiska archeologiczne o numerach: 61-67/21 i 61-67/22. Na obszarze stref konserwatorskiej ochrony archeologicznej obowiązują przepisy szczegółowe zapisane dla poszczególnych terenów.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Wólka Załęska i fragmentu wsi Tomice – etap I (Uchwała nr XXXVI/328/2016 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 26 października 2016 r.).**

Ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych obejmujące stanowiska archeologiczne oznaczone numerami: 61-68/34, 61-68/38, 61-68/39, 61-68/48, 61-68/49, 61-68/60, 61-68/66. Na obszarze stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych obowiązują przepisy odrębne z zakresu prawa o ochronie zabytków.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – rejon ulicy Polnej (Uchwała nr XXXVIII/358/2016 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 20 grudnia 2016 r.)**

Ustala się granicę strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych – relikty kościoła i klasztoru Dominikanek. Wskazuje się granicę strefy ochrony konserwatorskiej zespołu urbanistyczno – budowlanego miasta Góra Kalwaria wpisanego do rejestru zabytków pod nr 1444-A. Na obszarze stref, wszystkie roboty ziemne i roboty budowlane należy prowadzić zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ustala się ochronę kapliczki przydrożnej św. Rocha z dopuszczeniem jej przesunięcia poza pas jezdni drogi.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Moczydłów – część II (Uchwała nr LIV/585/2017 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 29 listopada 2017 r.)**

Ustala się ochronę zabytku archeologicznego, tj. stanowiska archeologicznego nr ew. AZP 62-68/15, poprzez wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej, oznaczonej na rysunku planu. Zagospodarowanie terenu w granicach strefy zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustala się zachowanie i rewaloryzację istniejących budynków o wartościach kulturowych, oznaczonych na rysunku, zgodnie z legendą.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Czersk – rejon skarpy (Uchwała nr LVIII/637/2018 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 26 lutego 2018 r.)**

Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew.: 62-68/31, 62-68/30, 62-68/28,29,32) w formie stref ochrony archeologicznej.

W obrębie stref nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Łubna – teren przemysłowy – etap I (Uchwała nr LXIX/734/2018 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 19 września 2018 r.)**

Ustala się ochronę zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego nr ew. 61-67/13) w formie strefy ochrony konserwatorskiej, w granicach oznaczonych na rysunku planu.

W strefie tej prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Cendrowice – etap Ia oraz fragment etapu II (Uchwała nr LXXII/751/2018 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 17 października 2018 r.)**

W obrębie stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych – stanowisk archeologicznych nr ew. AZP 62-67/14 i 62-67/15 – o granicach wyznaczonych na rysunku planu, obowiązuje realizacja robót budowlanych, w tym ziemnych, zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków.

W miejscach ustalonych na rysunku planu jako: kapliczki i krzyże objęte ochroną, nakazuje się ich zachowanie, z zastrzeżeniem, że w uzasadnionych przypadkach dopuszcza się zmianę lokalizacji obiektów o maksymalnie 20 m od ich pierwotnego położenia.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu miasta Góra Kalwaria – terenu zawartego pomiędzy ulicami: Dominikańską – Kalwaryjską – Papczyńskiego – Armii Krajowej – etap I (Uchwała nr IX/41/2019 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 27 lutego 2019 r.)**

Ochroną konserwatorską objęty jest układ urbanistyczny miasta, którego prawną ochronę konserwatorską dla historycznego układu urbanistycznego Góry Kalwarii kształtuje Instrukcja do decyzji nr 1444A o wpisie do rejestru zabytków zespołu urbanistyczno-budowlanego miasta Góra Kalwaria wraz z warunkami konserwatorskimi oraz zawiadomienie dotyczące tej Instrukcji z dnia 13 czerwca 2016 r.

Dla terenu położonego w I-szej strefie ochrony konserwatorskiej obejmującej zespół miejski o największych walorach historycznych, w której ochronie podlegają: układ ulic, gabaryty zabudowy, zespoły architektoniczne z zielenią oraz pojedyncze obiekty, obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków.

Dla terenu położonego w II-giej strefie ochrony konserwatorskiej obejmującej układ urbanistyczny ulicy Kalwaryjskiej jej przebieg i obecną szerokość wraz z pasami szerokości 15 m od osi jezdni obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków.

Na rysunku planu wskazano strefy obowiązkowego zastosowania obiektów małej architektury, upamiętniających lokalizację stacji Drogi Krzyżowej oraz dominantę przestrzenną, upamiętniającą lokalizację dawnej dzwonnicy.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Czersk – rejon Placu Tysiąclecia (Uchwała nr X/73/2019 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 27 marca 2019 r.)**

Ustala się ochronę obszaru zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków – układu urbanistycznego Czerska oraz strefę ochrony konserwatorskiej.

W odniesieniu do układu urbanistycznego Czerska oraz strefy ochrony konserwatorskiej, zachowanie historycznych podziałów parcelacyjnych, oznaczonych symbolem graficznym na rysunku planu, a także ich uczytelnienie w terenie (układ ogrodzeń, układ zieleni, miedze) oraz poprzez kształtowaną zabudowę.

W zakresie kolorystyki w odniesieniu do strefy ochrony konserwatorskiej:

- na elewacjach stosowanie tynku, cegły (podobnej do zamkowej), drewno w kolorach stonowanych, półtransparentnych bejc lub w naturalnym kolorze,
- elementy metalowe w kolorach ciemno – szarym, grafitowym czarnym,
- dopuszcza się podmurówki z otoczków lub cegły,
- dachy grafitowe i ciemno – szare lub o kolorze ceramicznej dachówki.

Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. 62-68/99, 62/68/100) w formie strefy

ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych, obejmującej cały obszar objęty planem.

W granicach strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych obowiązuje nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Baniocha – osiedle Wilczynek (Uchwała nr XII/95/2019 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 24 kwietnia 2019 r.)**

Ustala się ochronę i zachowanie obiektu wpisanego do wojewódzkiej ewidencji zabytków – budynku dawnego dworu przy ul. Wilczynek, oznaczonego na rysunku planu symbolem graficznym oraz zakaz nadbudowy i rozbudowy obiektu wpisanego do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Czersk – centrum Czerska i Podzamcze (Uchwała nr XIV/114/2019 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 26 czerwca 2019 r.)**

Ustala się ochronę następujących obiektów:

- budynek plebanii, budynek Plac Tysiąclecia 9, budynek Plac Tysiąclecia 12,

W odniesieniu do obiektów chronionych, wymienionych powyżej, ustala się zachowanie lub odtworzenie pierwotnego charakteru elewacji, detali architektonicznych oraz form stolarki okiennej i drzwiowej. Dopuszczenie wzbogacenia formy architektonicznej zabudowy, w tym ich rozbudowy, przebudowy oraz wprowadzenia nowych rozwiązań architektonicznych z zachowaniem warunków wynikających z zaleceń konserwatorskich wydanych na podstawie przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków.

Ustala się ochronę następujących obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, które podlegają ochronie na podstawie przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków:

- układ urbanistyczny Czerska,
- ruiny zamku wraz z terenem podzamcza,
- kościół pw. Przemienienia Pańskiego wraz z terenem cmentarza parafialnego,

Ustala się ochronę obiektu zabytkowego wpisanego do Gminnej Ewidencji Zabytków – mostu nad fosą otaczającą zamek.

Ustala się w odniesieniu do ruin zamku wraz z terenem podzamcza, wpisanych do rejestru zabytków i oznaczonych na rysunku planu symbolem graficznym, nakaz odsłonięcia stoków i fosy poprzez usunięcie roślinności drzewiastej i utrzymanie stoków pokrytych roślinnością niską zadarniającą i płożącą krzewiastą.

W odniesieniu do układu urbanistycznego Czerska wpisanego do rejestru zabytków oraz strefy ochrony konserwatorskiej, zachowanie historycznych podziałów parcelacyjnych, oznaczonych symbolem graficznym na rysunku planu, a także ich uczytelnienie w terenie (układ ogrodzeń, układ zieleni, miedze) oraz poprzez kształtowaną zabudowę.

Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej oznaczoną na rysunku planu. W zakresie kolorystyki w odniesieniu do strefy ochrony konserwatorskiej:

- na elewacjach stosowanie tynku, cegły (podobnej do zamkowej), drewno w kolorach stonowanych, półtransparentnych bejc lub w naturalnym kolorze,
- elementy metalowe w kolorach ciemno – szarym, grafitowym i czarnym,
- dopuszcza się podmurówki z otoczków lub cegły,
- dachy grafitowe i ciemno – szare lub o kolorze ceramicznej dachówki.

Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew.: AZP 62-68/54, 62-68/55, 62-68/96, 62-68/97, 62-68/99) w formie strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych, obejmującej cały obszar objęty planem.

W granicach strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych obowiązuje nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych, zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Sierzchów (Uchwała nr XXVI/243/2020 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 27 lutego 2020 r.)**

W zakresie ochrony zabytków archeologicznych ustala się:

- ochronę części stanowiska archeologicznego ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków pod numerem AZP 62-67/24, w formie strefy ochrony konserwatorskiej,
- na obszarze w/w strefy roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności należy prowadzić na zasadach określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami a także dotyczących postępowania z zabytkami w procesie budowlanym,
- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla fragmentu wsi Dobiesz – rejon Chojnowskiego Parku Krajobrazowego – część III (Uchwała nr XLI/336/2020 Rady Miejskiej Góry Kalwarii z dnia 28 października 2020 r.)**

W zakresie ochrony zabytków archeologicznych ustala się:

- ochronę części stanowiska archeologicznego ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków pod numerem AZP 61-67/7, w formie strefy archeologicznej ochrony konserwatorskiej,
- na obszarze w/w strefy, roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności należy prowadzić na zasadach określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczących postępowania z zabytkami w procesie budowlanym.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Rys historyczny oraz charakterystyka zasobu zabytków nieruchomych gminy Góra Kalwaria

Na terenie miasta i gminy Góra Kalwaria zinwentaryzowano w czasie badań terenowych ok. 100 zabytków nieruchomych w postaci: założeń przestrzennych, budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej, kościołów, założeń parkowych oraz cmentarzy. Największe ich skupiska znajdują się w historycznych ośrodkach miejskich: Czersku i Górze Kalwarii, pozostałe rozrzucone są na terenie gminy. Stanowią one materialne świadectwo historii gminy i posiadają nierzadko wybitne wartości artystyczne.

Czersk

Czersk jest miastem o najstarszej metryce na obszarze gminy i najstarszym ośrodkiem chrześcijaństwa na południowo-zachodnim Mazowszu. Początki osadnictwa na wzgórzu w miejscu obecnego Czerska datuje się na epokę kamienia. Założono go w miejscu atrakcyjnym ze względu na położenie na skrzyżowaniu szlaków handlowych, umiejscowienie nad skarpą oraz dogodną przeprawę przez Wisłę. Pierwszy znany gród powstał w XI wieku na miejscu istniejącej już osady z VII-VIII wieku. W XII wieku Czersk stał się siedzibą kasztelana a w 1252 archidiakonatu, podległego biskupstwu poznańskiemu, co czyniło go ważnym ośrodkiem politycznym. W tym samym wieku stał się Czersk stolicą Księstwa Mazowieckiego. Prawa miejskie mógł uzyskać Czersk już około 1321 r, a w 1386 roku został lokowany na prawie chełmińskim. Osadę miejską rozplanowano na terenie zajęтым przez wcześniejsze osadnictwo, które obejmowało strefę wysoczyzny przylegającą do wzgórz czerskich. Jurysdykcją miejską objęte były grunty rolnicze oraz przedmieścia.

Na przełomie XIV i XV wieku książę Janusz I mazowiecki zbudował w Czersku wieloboczny zamek z dwoma wieżami oraz wieżą bramną. Od końca wieku Czersk powoli zaczął tracić znaczenie na rzecz Warszawy, dokąd w 1413 roku przeniesiona została siedziba księstwa. Przyczynę upadku miasta upatruje się często w przesunięciu się biegu Wisły w XIV wieku.

Ponowny okres rozkwitu przeżył Czersk, gdy rządziła nim królowa Bona, żona Zygmunta Starego. Otrzymała ona Czersk jako odprawę wdowią po śmierci króla. Królowa chętnie przebywała w mieście i z jej inicjatywy powstały browary, rozwinął się handel, uprawa winorośli i ogrodnictwo. W czasie potopu szwedzkiego Czersk doznał bardzo poważnego uszczerbku. Wojska szwedzkie po doznaniu klęski od Stefana Czarnieckiego pod Warką wycofując się opanowały twierdzę czerską i doszczętnie ją zdewastowały. Od tego czasu nastąpił dalszy, systematyczny regres miasta. W latach 1762-1766 marszałek wielki koronny Franciszek Bieliński podjął próbę odbudowy zamku, jednak po dostaniu się pod zabór pruski mury zostały zburzone, co pozbawiło twierdzę resztek znaczenia militarnego. W 1869 roku władze rosyjskie pozbawiły Czersk statusu miasta.

Utrata znaczenia ekonomicznego i politycznego przyniosła jednak pozytywny skutek w postaci zakonserwowania średniowiecznego układu urbanistycznego miasta lokacyjnego. Mimo wtórnych podziałów i komasacji parceli dookoła rynku i wzdłuż głównych odchodzących od niego traktów zachowany został w pełni układ średniowiecznego rynku

oraz ulic – na tyle unikatowy, że wpisano go do rejestru zabytków. W okresie nowożytnym wypełniono go rozproszoną zabudową, nie nawiązującą urbanistycznie ani architektonicznie do średniowiecznej zabudowy miasta. Zachowały się za to ruiny średniowiecznego zamku, kościół parafialny z początku XIX w (lecz posadowiony w miejscu poprzednich świątyń z XIII i XIV w.), silnie zdewastowany pierwszy cmentarz parafialny założony w XV w i drugi cmentarz, otwarty w połowie XIX w. po zamknięciu pierwszego.

Góra Kalwaria

Doczekała się pierwszych wzmianek w dokumentach w roku 1252 jako wieś rycerska Góra i siedziba sięgającej zapewne początku XII w. dużej parafii po obu stronach Wisły. Spalona i zniszczona w czasie potopu szwedzkiego, nabyta została w roku 1666 od braci Górskich przez biskupa poznańskiego Stefana Wierzbowskiego.

Założenie barokowe

Biskup Wierzbowski postanowił uczynić z Góry sanktuarium męki Jezusa Chrystusa. Na wzór powstających w dobie baroku założeń kalwaryjskich stworzył układ urbanistyczny miasta oparty na planie krzyża łacińskiego. Rozplanowanie miasta podporządkowane zostało trasom pielgrzymkowym, których przebieg utworzono przez analogię do teoretycznego planu Jerozolimy w 2 poł. XI w. Zgodnie z zasadami urbanistyki barokowej wyeksponowano obiekty kalwaryjskie. Przy ulicach stanowiących główne osie kompozycyjne zaprojektowano 3 klasztory symbolizujące bramy jerozolimskie. Trzon krzyża (ul. Kalwaryjską) zamknięto od wschodu założeniem Bernardynów, a od zachodu kościołem św. Krzyża. Ramię poprzeczne krzyża zakończono klasztorami Dominikanów i Pijarów. Ogólnie wzniesiono 5 kościołów wraz z klasztorami, 15 innych kościołów i kaplic oraz 10 stacji drogi krzyżowej. Z barokowego założenia zachowały się: kościół pobernardyński Niepokalanego Poczęcia NMP, kaplica kalwaryjska: tzw. "Ratusz Piłata", kaplica kalwaryjska Zwiastowania, dawny kościół marianów, tzw. "Wieczernik" oraz dawne kolegium zakonu Pijarów, przebudowane w XIX w, które ze względu na pełnioną obecnie funkcję (Dom Pomocy Społecznej) nie jest dostępne dla zwiedzających i nie stanowi czytelnego elementu w układzie przestrzennym miasta. Zachowała się również kamienica rodziny Dejców z XVIII w. Barokowy układ przestrzenny na przestrzeni wieków wypełniała stopniowo zabudowa mieszkalna. Do dzisiejszego dnia zachowały się nieliczne przykłady zabudowy XVIII- i XIX-wiecznej, tworzące pierzeję obudowę głównych ulic miasta.

W 1670 r. walory i znaczenie tego ośrodka religijnego docenił Michał Korybut Wiśniowiecki, nadając Górze prawa miejskie. Miasto otrzymało wówczas nazwę Nowe Jerusalem. Przywilej nadany przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego w 1670 r. m.in. zwalniał mieszczan z jakichkolwiek podatków, by miasto mogło się rozwijać. Od śmierci biskupa Stefana Wierzbowskiego datuje się powolny regres miasta.

W czasie działań wojennych w 1794 r. (przegrana bitwa z wojskami rosyjskimi) miasto uległo poważnemu zniszczeniu. Spłonął m.in. klasztor dominikanek. Do rozbiorów Góra Kalwaria była w woj. mazowieckim. W 1795 r. miasto znalazło się pod zaborem pruskim., od 1807 r. do 1815 r. w Księstwie Warszawskim, a po 1815 r. – pod panowaniem Rosji.

Przekształcenia miasta w XIX w.

W 1815 r. przeniesiono do Góry Kalwarii z Czerska sąd grodzki. Dokonano także regulacji ulic, założono bruki, ustanowiono roгатki. W 1834 r. wybudowano klasycystyczny ratusz. Z tego okresu historii miasta pozostało kilka reprezentatywnych budowli: ratusz i jatki z 1 połowy XIX w, oraz dawny gmach sądu grodzkiego (wartościowy architektonicznie obiekt o nie przebadanej dotychczas historii, czekający na wpis do rejestru zabytków).

W połowie XIX wieku przeprowadzono porządkowanie sieci ulicznej, co doprowadziło do częściowego zniszczenia pierwotnych barokowych założeń urbanistycznych. W 1883 roku Góra Kalwaria utraciła prawa miejskie. Odzyskała je w 1919 r.

Koszary carskie

Władze Rosji carskiej już na początku swych rządów w Królestwie Kongresowym dostrzegły walory strategiczne Góry, położonej nad środkową Wisłą i w stosunkowo bliskim sąsiedztwie Warszawy. Stała się ona na sto lat (z krótką przerwą w okresie powstania listopadowego) miejscem stałego postoju wojska rosyjskiego. Początkowo było ono rozlokowane w dwóch miejscach, w południowej i północnej części miasta. Pierwszym terenem w Górze Kalwarii, w którym umieszczono koszary, były grunty i zabudowania należące do kolegium pijarów, którzy prowadzili tu szkołę. Pobyt wojsk rosyjskich w tym miejscu trwał do czasu przeznaczenia budynków popijarskich na Dom Przytułku Starców i Kalek w 1840 r. Już w 1819 r. wojsko przejęło część klasztoru bernardynów przy kościele parafialnym na koszary. Uznano, że jest on za obszerny dla potrzeb tylko kilku zamieszkałych w nim zakonników. Namiestnik królewski Zajączek zdecydował o przeznaczeniu, dla potrzeb przebudowy i rozbudowy obiektów wojskowych, materiałów z

rozbiórki muru okalającego zniszczony klasztor dominikanów. W II połowie XIX w. w Górze zbudowano cerkiew prawosławną, z przeznaczeniem dla ulokowanych tu wojsk carskich. W czasach późniejszych cerkiew przerobiono na Dom Żołnierza. Zachowane do dziś budynki koszarowe przy ul. Dominikańskiej powstały na gruntach dawnego klasztoru dominikanów (przejętego przez wojsko prawdopodobnie ok. połowy XIX w.) pod koniec wieku XIX. Zachowane do dziś najstarsze budynki koszarowe przy ul. Dominikańskiej powstały na gruntach dawnego klasztoru dominikanów (przejętego przez wojsko prawdopodobnie ok. połowy XIX w.) pod koniec wieku XIX. Są to dwa wtórnie otynkowane budynki wzdłuż ul. Dominikańskiej, obecnie nie użytkowane, budynek przy ul. por. Białka 4, pełniący funkcję przychodni zdrowia, dawny gmach Dowództwa (obecnie oddział Sądu Okręgowego w Warszawie), nie użytkowany budynek magazynowy przy ul. por. Białka 13, niewielki budynek (wartownia?) oraz zachowany w złym stanie budynek dawnego aresztu. Kolejna faza rozbudowy koszar nastąpiła w latach 30-tych XX w. i z tego okresu zachował się modernistyczny Dom Żołnierza oraz 4 budynki mieszkalne: dwa od strony północnej i dwa od strony południowej założenia.

Osadnictwo żydowskie

Kolejnym elementem charakteryzującym dziedzictwo kulturowe Góry Kalwarii stało się osadnictwo żydowskie. Pierwsi Żydzi osiedli w Górze Kalwarii w 1802r. tuż po zniesieniu przez władze pruskie zakazu osiedlania się Żydów, nałożonego jeszcze przez Michała Korybuta Wiśniowieckiego w roku 1670. W 1820 r. powstał bet ha-midrash przy ulicy Pijarskiej 39. Gmina żydowska ukonstytuowała się w 1821 r. W 1864 roku w Górze Kalwarii mieszkały już 1664 osoby wyznania mojżeszowego, co stanowiło aż 73% całej populacji. W 1849 r. wzniesiono przy Pijarskiej budynek drewnianej synagogi. Po jej spaleniu, w tym samym miejscu, w latach 1901-1902 powstał nowy murowany budynek bóżnicy. Nowym bodźcem rozwojowym okazało się ulokowanie w Górze Kalwarii siedziby dynastii cadyków rodu Alterów w roku 1859 r, kiedy Icchak Mejer Alter przeprowadził się z Warszawy. Dzięki działalności Altera Góra Kalwaria w krótkim czasie stała się jednym z najważniejszych w Europie ośrodków chasydyzmu. Autorytet cadyka przyciągał tysiące wyznawców z Polski i Europy Środkowo-Wschodniej.

W czerwcu 1940 r. na terenie byłego rewiru żydowskiego powstało getto. Rozciągało się między ulicami: Pijarską, Piłsudskiego, Senatorską i Strażacką. Ogółem przebywało w nim około 3500 osób. Getto zlikwidowano w dniach 25-26 lutego 1941 r. Około 3000 osób

wywieziono do Warszawy, a stamtąd do Treblinki. W czasie likwidacji getta rozstrzelano kilkaset osób.

Nieliczne zachowane ślady kultury żydowskiej w mieście to synagoga przy ul. Pijarskiej 5, dom modlitwy, dwór cadyka oraz wpisany do rejestru zabytków cmentarz żydowski przy ul. Kalwaryjskiej.

Osadnictwo na terenie gminy

Poza dwoma historycznymi ośrodkami miejskimi pozostała część obszaru gminy pełniła funkcje rolnicze. Część wsi posiada genezę średniowieczną, np. odnotowany już w 1244 r. Linin, Brzumin pojawiający się w XIV-wiecznych dokumentach czy niemal współczesny mu Coniew (dawne Czarniewo) Na XII w. datuje się powstanie parafii w Sobikowie. W XV i XVI w. pojawiają się na mapach oraz w dokumentach pisanych majątki i folwarki w Obrębie, Sierzchowie, Brześcach, Podłeczu, Moczydłowie, Czaplinie i Mikówcu.

Rolnicze tradycje gminy zaowocowały śladami kultury materialnej w postaci założeń dworsko-parkowych oraz folwarcznych. Zachowały się z nich nieliczne: dobrze utrzymany dwór w Brześcach wraz z parkiem i resztkami zabudowań folwarcznych, dwór z relikdami parku w Krzymowie (obecnie stanowiący część wsi Krzaki Czaplinkowskie), oraz mocno zdewastowane parki podworskie w Baniosze, Czaplinie, Potyczu i Moczydłowie. Typowe drewniane budownictwo wiejskie na skutek zużycia technicznego i braku remontów zostało rozebrane i obecnie na terenie gminy nie zachowały się jego reprezentatywne przykłady. Historyczna rolnicza struktura gminy spowodowała też brak w jej zasobie zabytkowym zakładów przemysłowych o przedwojennej tradycji. Nieliczne zabytki techniki wiejskiej w postaci cegielni, gorzelni czy kuźni zostały rozebrane – jedynym ich przykładem jest dziewiętnastowieczny wiatrak koźlak w Lininie, stanowiący zresztą import z warszawskiej Woli.

Prócz osadnictwa żydowskiego w Górze Kalwarii częścią historii gminy jest również osadnictwo ewangelickie – np. wieś Kąty założona w 1803 r. jako kolonia niemiecka, z osadnikami z Wirtembergii i Palatynatu. Po dawnych koloniach pozostały jedynie cmentarze ewangelickie w Górze Kalwarii oraz Kątach.

Na przełomie XIX i XX w. wraz z rozwojem podwarszawskich osad letniskowych zaczęły powstawać wille we wsi Baniocha. Z odnotowanych w rejestrze ludności stałej Baniochy z 1935 r. willi o nazwach: Sfinks, Bajka, Sezam, Krystyna, Marysieńka, Leśniczówka i Marzenie, zachowała się jedynie wpisana do rejestru zabytków willa Bajka oraz nieco przebudowana w okresie powojennym (na plebanię)

willa Marysieńka. Pozostałe zostały zburzone bądź przebudowane w sposób, który zatarł ich oryginalną formę i wartości architektoniczne.

5.2.2. Zabytki archeologiczne

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Góra Kalwaria odkryte w badaniach archeologicznych datowane są na okres epoki kamienia (stanowią je pojedyncze znaleziska na terenie całej gminy, cmentarzysko w Coniewie oraz neolityczne osady w Moczydłowie i Brześćcach. Znacznie liczniejsze znaleziska archeologiczne pochodzą z epoki brązu, reprezentowane przez liczne pojedyncze ślady osadnictwa rozsiane po całej gminie oraz sporo cmentarzysk i osad (Łubna, Brzeście, Kąty, Obręb itp). Epoka żelaza pozostawiła ślady w postaci wielu skupisk osadniczych oraz pojedynczych znalezisk z okresów halsztackiego, lateńskiego i okresu wpływów rzymskich. Odnotowane w źródłach pisanych z XII-XIV w. istnienie wsi Potycz, Coniew, Linin czy Brzumin potwierdzają znaleziska archeologiczne datowane na okres wczesnego i dojrzałego średniowiecza. Najcenniejsze z nich, wpisane do rejestru zabytków, jest stanowisko archeologiczne obejmujące układ przedlokacyjny i lokacyjny miasta Czerska. Badania archeologiczne w Czersku zapoczątkowano już w końcu lat 50-tych i zakończono je zasadniczo do końca lat 80-tych. Od lat 90-tych prowadzone są głównie nadzory nad wykopami budowlanymi, ujawniające zresztą kolejne relikty osadnicze, umożliwiające coraz dokładniejsze badania nad rozwojem miasta. Ponad 250 stanowisk archeologicznych na terenie gminy dowodzi jej długiej i ciekawej historii.

5.2.3. Zabytki w zbiorach muzealnych i inne zabytki ruchome

Oprócz muzealnej funkcji zamku w Czersku z czasowymi wystawami np. machin oblężniczych, na terenie gminy istnieje jedno, prywatne muzeum: Regionalne Muzeum Etnograficzne założone w 1989 roku przez Bożenę i Wojciecha Prus-Wiśniewscy, członków Towarzystwa Miłośników Góry Kalwarii i Czerska. Usytuowane jest na Mariankach, na niewielkim wzniesieniu zwanym „Syjonem”, na którym niegdyś stały zabudowania klasztorne i kościół dominikański. Znajduje się tu zbiór kopii dokumentów historycznych wykonanych w oparciu o oryginały, odnalezione w wielu archiwach państwowych, kościelnych, bibliotekach Warszawy, Krakowa, Poznania, Gniezna, Kalwarii Zebrzydowskiej i wielu innych placówek naukowych. W jednej z sal umieszczono militaria i umundurowania z okresu międzywojennego, jak też z okresu po II Wojnie Światowej. W kolejnych salach znajdują się narzędzia i przedmioty wyrobu rękodzielniczego rzemieślników regionu. Zostały tu wyeksponowane szaty zakonne wspólnot dominikańskich i bernardyńskich, jak również różne stroje ludowe.

5.2.4. Dziedzictwo niematerialne i miejsca pamięci

Okres I wojny światowej pozostawił po sobie ślady w postaci kilku cmentarzy wojennych (Kąty, Moczydłów, Solec, Wojciechowice, Wólka Dobieska, i Wólka Załęska), jak też zespołu niemieckich fortyfikacji z 1915 r. w Moczydłowie. Prócz cmentarzy istnieją na terenie miasta i gminy następujące miejsca pamięci:

- obelisk upamiętniający wizytę J. Piłsudskiego (Góra Kalwaria - na błoniach) – ufundowany przez oficerów artylerii konnej Wojska Polskiego, odsłonięty 3 sierpnia 1931 r. z okazji 10 rocznicy dekoracji - przez Marszałka - odznaczeniami bojowymi artylerzystów konnych wszystkich dywizjonów W.P. za udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. Zniszczony w dniach 8-9.XI na wniosek Komitetu Miejskiego PZPR i przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej. W 1989 r. dzięki wysiłkom Społecznego Komitetu Budowy Pomnika został wydobyty i powtórnie postawiony na miejscu.
- pomnik na Placu Marszałka Józefa Piłsudskiego: popiersie Marszałka - rekonstrukcja przedwojennego obelisku, wykonane z brązu, projektu Marii Owczarczyk. Odsłonięcie nastąpiło 11.IV.1989 r.;
- mogiła na terenie Państwowego Domu Pomocy Społecznej;
- kwatera żołnierzy na cmentarzu rzymskokatolickim;
- tablica pamięci na budynku Zasadniczej Szkoły Zawodowej - zawierająca nazwiska mieszkańców miasta i gminy, którzy zginęli z rąk Niemców w latach 1939-45;
- tablice pamięci w kościele rzymskokatolickim;
- tablice pamięci w arkadach Ratusza Miejskiego;
- obelisk przy Alei 1 Armii Wojska Polskiego;
- głaz na cmentarzu żydowskim;
- pomnik 4 DP im. Jana Kilińskiego (Dowódca Jednostki Wojskowej nr 4829) -pamięci wyzwolicieli miasta w dn. 17.01.1945r.;
- kwatera żołnierzy na cmentarzu rzymskokatolickim w Sobikowie;
- kamień pamięci we wsi Dębówka - pomnik rozstrzelanych więźniów w dniu 14.07.1943 r. Na kamieniu widnieje tablica z napisem „Miejsce uświęcone krwią 60 obywateli polskich rozstrzelanych przez faszystów hitlerowskich w Dębówce 1943 r.”;
- kwatera żołnierzy na cmentarzu rzymskokatolickim w Czersku;
- tablica pamięci na budynku Ochotniczej Straży Pożarnej w Czersku.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1 Zabytki nieruchome w rejestrze zabytków województwa mazowieckiego

Na terenie gminy Góra Kalwaria znajdują się obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków. W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowe ich zestawienie:

Tabela 1 Zabytki nieruchome w rejestrze

	Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu
1.	Baniocha	Willowa 7	Willa wraz z terenem działki	1895-96	A-1498	1991-10-21
2.	Brzeście		Park krajobrazowy z założenia dworskiego	XVIII w.	A-1282	2015-01-14
3.	Brzeście		Założenie dworskie w Brześciach wraz z otoczeniem	XVIII w.	A-1282	2015-01-14
4.	Brzeście		Dwór z założenia dworskiego	XVIII w.	A-1282	2015-01-14
5.	Brzeście		Oficina dworska z założenia dworskiego	XVIII w.	A-1282	2015-01-14
6.	Brzeście		Spichlerz z założenia dworskiego	XVIII w.	A-1282	2015-01-14
7.	Brzeście		Część terenu pofolwarcznego oraz jezioro jako otoczenie założenia dworskiego	XVIII w.	A-1282	2015-01-14
8.	Czersk		Cmentarz przy kościele par. p.w. Przemienienia Pańskiego	II poł. XIX w.	1010/690	1962-04-12
9.	Czersk		Układ urbanistyczny		1601	1999-09-15
10.	Czersk		Kościół p.w. Przemienienia	1805	1010/690	1962-04-12

Pańskiego					
11.	Czersk		Ruiny zamku (wraz z terenem podzamcza)	k. XIV w. 2 poł. XVI w.	1009/116 1958-01-25
12.	Góra Kalwaria		Układ urbanistyczny	XVII w.	1444 1990-08-10
13.	Góra Kalwaria	Dominikańska 1	Kościół Podwyższenia Krzyża Świętego	4 ćw. XVII w.	1018/365 1962-03-05
14.	Góra Kalwaria	Kalwaryjska	Cmentarz żydowski	zał. 1802	1408 1990-02-09
15.	Góra Kalwaria	Maja 3-go 1	Jatki	1836	1022/98 1958-01-20
16.	Góra Kalwaria	Marianki	Kapliczka przydrożna	II poł. XIX w.	1027/398 1962-03-19
17.	Góra Kalwaria, Marianki	Papczyńskiego 6	Kościół filialny p.w. Opatrzności Bożej tzw. Wieczernik (d. klasztorny Marianów)	1674	1026/397 1962-03-19
18.	Góra Kalwaria	Pijarska 10A	d. Dom Cadyka	po 1859	A-1641 2021-05-28
19.	Góra Kalwaria	Piłsudskiego 27	Dom wielorodzinny	II poł. XVIII w.	1025/396 1962-01-19
20.	Góra Kalwaria	Ratuszowa 1	Ratusz z otoczeniem w promieniu 50 m	1829-34	1021/99 1958-01-20
21.	Góra Kalwaria	Rybie	Cmentarz ewangelicko-augsburski „osadników niemieckich”	XIX w.	A-1662 2021-07-26
22.	Góra Kalwaria	ks. Sajny 1	Pałac Biskupi	II poł. XVII w., 2 poł. XVIII w.	1023/720 1962-05-05
23.	Góra Kalwaria	ks. Sajny 2	Brama prowadząca na cmentarz kościelny z zespołu klasztoru pobernardyńskiego	poł. XVIII w.	1016/364 1962-03-05

24.	Góra Kalwaria	ks. Sajny 2	Kościół p.w. Niepokolanego Poczęcia NMP z zespołu klasztornego pobernardyńskiego	poł. XVIII w.	1016/364	1962-03-05
25.	Góra Kalwaria	ks. Sajny 2	Klasztor pobernardyński z zespołu klasztornego	poł. XVIII w.	1016/364	1962-03-05
26.	Góra Kalwaria	ks. Sajny 2	Kaplica św. Antoniego z najbliższym otoczeniem w promieniu 50 m	4 ćw. XVII w., 1902	1017/718	1962-05-05
27.	Góra Kalwaria	ks. Sajny 3 (Piłsudskiego 8)	Dom wielorodzinny	XVIII w.	1024/656	1962-04-09
28.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Zespół d. Konwentu Pijarów wraz z zielenią parkową w granicach murowanego ogrodzenia	1910	1019/366	1962-03-05
29.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Ambulatorium i kuchnia z zespołu d. Konwentu Pijarów	1910	1019/366	1962-03-05
30.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Park w zespole konwentu Pijarów	1910	1019/366	1962-03-05
31.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Pawilon nr 5 (d. koszary) z zespołu d. Konwentu Pijarów	1910	1019/366	1962-03-05
32.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Pawilon nr 1 z zespołu d. Konwentu Pijarów	1675	1019/366	1962-03-05
33.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Pawilon nr 2 z zespołu d. Konwentu Pijarów	1675	1019/366	1962-03-05
34.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Pawilon nr 3 (d. koszary) z zespołu d. Konwentu	1910	1019/366	1962-03-05

Pijarów						
35.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Pawilon nr 4 (d. koszary) z zespołu d. Konwentu Pijarów	1910	1019/366	1962-03-05
36.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Dom z zespołu d. Konwentu Pijarów	1918	1019/366	1962-03-05
37.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Biblioteka (d. rozdzielnia prądu) z zespołu d. Konwentu Pijarów	1910	1019/366	1962-03-05
38.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Brama wejściowa i wartownia z zespołu d. Konwentu Pijarów	1912	1019/366	1962-03-05
39.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Budynek administracyjny z zespołu d. Konwentu Pijarów	1912	1019/366	1962-03-05
40.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Budynek mieszkalny d. izolatorium z zespołu d. Konwentu Pijarów	poł. XIX w.	1019/366	1962-03-05
41.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Kaplica pogrzebowa z zespołu d. Konwentu Pijarów	1912	1019/366	1962-03-05
42.	Góra Kalwaria	Szpitalna 1	Kaplica p.w. Zwiastowania NMP z budynkiem okólnym z zespołu d. Konwentu Pijarów	XVII w., przebudowa 1861 i pocz. XX w.	1019/366 1020/719	1962-03-05
43.	Kąty		Kopiec-mogiła z I wojny światowej z otoczeniem w promieniu 10 m	1915	A-1474	1993-03-29
44.	Linin	nr 9	Wiatrak (wraz z urządzeniami technicznymi wnętrza)	1854	1056/858	1970-07-06

45.	Potycz	Park dworski	XIX w.	1084/400	1962-03-19
46.	Sobików	Cmentarz przykościelny par. p.w. św. Stanisława Biskupa (wraz z drzewostanem)	zał. poł. XV w	A-1359 A-1374	1988-10-11 1989-07-26
47.	Sobików	nr 15 Dzwonnica przy kościele p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika	ok. 1670 lub I poł. XVIII w.	1105/55 1374	1956-07-04

5.3.2. Pozostałe zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków

W ewidencji prowadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora zabytków znajduje się dwadzieścia osiem obiektów zestawionych w poniższej tabeli. Prace terenowe muszą obejmować nie tylko pełną weryfikację rzeczzonego zasobu, lecz również czterdzieści siedem obiektów planowanych do włączenia do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Tabela 2 Pozostałe zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków

	Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Datowanie	Data włączenia do ewidencji
1.	Baniocha		Cmentarz par. rzym.-kat.		1985
2.	Baniocha		Park		1979
3.	Baniocha	Wilczynek 3	Dworek (ob. przedszkole)	lata 20. XX w.	2014
4.	Brzeście	nr 6	Chałupa	pocz.XX w.	1991
5.	Czachówek		Chałupa	poł.XIX w.	1991
6.	Czaplin		Park		1980
7.	Czersk		Cmentarz par. rzym.-kat. p.w. św. Jakuba	XIV w.	1985
8.	Czersk		Kapliczka na cmentarzu		1959

9.	Czersk		Most nad fosą otaczającą zamek	XVIII w.	1959
10.	Czersk	Warszawska 15	Willa "Bagatelka"	k. XIX w. pocz. XX w.	2009
11.	Góra Kalwaria		Dzwonnica przy kościele Podwyższenia Krzyża	XVIII w.	1959
12.	Góra Kalwaria		Cmentarz par. rzym.-kat.	pocz. XIX w.	1985
13.	Góra Kalwaria – Kępa Gliniecka		Most kolejowy	1951	2021
14.	Góra Kalwaria	Piłsudskiego 13, 13A	Kamienica z oficyną	1904	2000
15.	Kąty		Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.	1980
16.	Krzymów		Park dworski		1987
17.	Mikówiec		Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	1991
18.	Moczydłów		Mogiła - kopiec	1914?	1991
19.	Moczydłów		Park dworski		1979
20.	Obręb	nr 20	Chałupa	koń. XIX w.	1991
21.	Solec		Cmentarz wojenny	1915	1990
22.	Wojciechowice		Cmentarz wojenny żołnierzy ros. z I wojny światowej	1915	1995
23.	Wola Dobieska		Cmentarz wojenny z I wojny światowej	1915	1991
24.	Wólka Dworska	nr 45	Chałupa	1910	1991
25.	Wólka Załęska		Cmentarz wojenny	1915	1990

5.3.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gmina Góra Kalwaria przed 2012 r. nie prowadziła Gminnej Ewidencji Zabytków. Jednak nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę gminnej ewidencji zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego,

decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Po wejściu w życie nowelizacji Gmina Góra Kalwaria przystąpiła do prac związanych z powołaniem do życia Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2021.710 ze zm.) oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019.1886), jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Rys.1 Wzór pierwszej strony, karty gminnej ewidencji zabytków Gminy Góra Kalwaria

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW		3. Miejscowość Góra Kalwaria
1. Nazwa Brama prowadząca na cmentarz kościelny z zespołu klasztoru pobemardyńskiego	2. Czas powstania poł. XVIII w.	4. Adres 05-530 Góra Kalwaria działka numer 27, obręb 1-02
11. Materiały graficzne 		5. Przynależność administracyjna województwo: mazowieckie powiat: piaseczyński gmina: Góra Kalwaria
		6. Współrzędne geograficzne: 51°58'52.877" N 21°13'11.362" E
		7. Poprzednie nazwy miejscowości:
		8. Właściciel i jego adres: Parafia Rzymo – Katolicka Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Górze Kalwarii, ul. Ks. Sainy 2, Góra Kalwaria
		9. Użytkownik i jego adres: i.w.
		6. Formy ochrony Obiekt wpisany do rejestru zabytków, 1016/364 z 05.03.1962r.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest

podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Góra Kalwaria została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków dokonano weryfikacji zasobu znajdującego się w wykazie Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod kątem stanu faktycznego.

Pełną listą zabytków nieruchomości na terenie miasta i gminy Góra Kalwaria zamieszczono w poniższej tabeli.

Tabela 3 Gminna Ewidencja Zabytków

	Miejscowość	Ulica	Nr	Działka	Obiekt	Datowanie
1.	Baniocha	Lipowa		395 / 14	Park	2 poł. XIX w.
2.	Baniocha	Spokojna		360	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	1956
3.	Baniocha	Sportowa	1/1A	309 / 6	Domek ogrodnika	Ok. 1906 r.
4.	Baniocha	Sportowa	1/1A	309 / 6	Willa	Ok. 1906 r.
5.	Baniocha	Wilczynek	3	131/15	Dworek (ob. przedszkole)	Lata 20.XX w., 2014
6.	Baniocha	Willowa	2	302	Plebania	1912 przebudowa po 1945
7.	Baniocha	Willowa	4	301	Dworek	przełom XIX i XX w.
8.	Baniocha	Willowa	7	294	Willa wraz z terenem działki	1895-96 r.
9.	Brzeście			10/2, 10/49 w Brzeście- Osiedle	Założenie dworskie w Brześciach wraz z otoczeniem	XVIII w.
10.	Brzeście			10/2, 10/49	Część terenu pofolwarcznego oraz jezioro jako otoczenie założenia dworskiego	XVIII w.
11.	Brzeście	Brzeście		10 / 2	Oficyna dworska z zespołu dworsko- parkowego w Brześciach	II poł. XIX w.
12.	Brzeście	Brzeście		10 / 49	Spichlerz z zespołu dworsko-parkowego w Brześciach	XIX w.
13.	Brzeście	Osiedlowa		10 / 2	Dwór z zespołu dworsko-parkowego w Brześciach	ok. 1784 r.

14.	Brzeście	Osiedlowa		10 / 2	Park z zespołu dworsko-parkowego w Brześciach	1784-91 r.
15.	Brzeście		6		Chałupa	pocz. XX w.
16.	Czaplin	Czaplin	7	39/28	Park	2 poł. XIX w.
17.	Czarny Las	Dojazdowa			Cmentarz wojenny z I wojny światowej	1917 r.
18.	Czersk	Bielińskiego Franciszka		703	Cmentarz przy kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego	1866 r.
19.	Czersk	Bielińskiego Franciszka		703	Kapliczka na cmentarzu	XIX w.
20.	Czersk	Czersk			Układ urbanistyczny Czerska	XIV w.
21.	Czersk	Pl. Tysiąclecia	15	838	Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego	1805 r. przebudowa: 1869-90 r.
22.	Czersk	Podzamcze		839	Most nad fosą otaczającą zamek	1762-66r.
23.	Czersk	Podzamcze		839	Ruiny zamku (wraz z terenem podzamcza)	k. XIV w. - 2 poł. XVI w.
24.	Czersk	Świętego Mikołaja, gęste krzaki położone przy drodze		782	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki pw. św. Jakuba	XIV w., czynny do 1866 r.
25.	Czersk	Warszawska	15	526/9	Willa Bagatelka	k. XIX w. - pocz. XX w.
26.	Góra Kalwaria	3 Maja	1	98 / 1	Jatki	1836 r.
27.	Góra Kalwaria	3 Maja	8	10	Budynek mieszkalny	lata 20.-30. XX w.
28.	Góra Kalwaria	3 Maja	14	20 / 2	Dom wielorodzinny	1928 r.
29.	Góra Kalwaria	3 Maja	16	21	Budynek dawnego sądu grodzkiego	I poł. XIX w.
30.	Góra Kalwaria	Budowlanych		30	Cmentarz żydowski	1826 r.

31.	Góra Kalwaria	Dominikańska	1	89	Kościół Podwyższenia Krzyża Świętego	IV ćw. XVII w.
32.	Góra Kalwaria	Dominikańska	3	6	Kamienica	Pocz. XX w.
33.	Góra Kalwaria	Dominikańska	5	12	Kamienica	Pocz. XX w.
34.	Góra Kalwaria	Dominikańska	8	8	Kamienica	1911 r.
35.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9		Terren dawnej jednostki wojskowej	XIXw., lata 30. XX w.
36.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9	37 / 29	Budynek dawnego aresztu z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w/pocz. XX w.
37.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9	37 / 27	Budynek dawnej wartowni z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w.
38.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9	37 / 4	Budynek mieszkalny z terenu dawnej jednostki wojskowej	lata 30-te XX w.
39.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9	38 / 5	Budynek mieszkalny z terenu dawnej jednostki wojskowej	lata 30/40-te XX w.
40.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9	37 / 4	Gmach dawnego Dowództwa, ob. Sąd Okręgowy z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w.
41.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9	38 / 2	Dom Żołnierza z terenu dawnej jednostki wojskowej	lata 30-te XX w.
42.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9, bud nr 1	37/19	Budynek koszarowy nr 1 z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w.
43.	Góra Kalwaria	Dominikańska	9, bud nr 2	37/17	Budynek koszarowy nr 2 z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w.
44.	Góra Kalwaria	Dominikańska	44	40 / 1	Kamienica	Pocz. XX w.
45.	Góra Kalwaria	Dominikańska	44A	40 / 1	Oficyna	Pocz. XX w.

46.	Góra Kalwaria	Góra Kalwaria			Układ urbanistyczny miasta Góra Kalwaria	XVII w.
47.	Góra Kalwaria	Kalwaryjska		45 / 1	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	pocz. XIX w.
48.	Góra Kalwaria	Kalwaryjska		30	Cmentarz żydowski	1802
49.	Góra Kalwaria	Lipkowska	2	48	Budynek mieszkalny	Przed 1939 r.
50.	Góra Kalwaria	Lipkowska	6	46	Willa	Lata 20. XX w.
51.	Góra Kalwaria	Lipkowska	15	12 / 1	Budynek mieszkalny	Przed 1939 r.
52.	Góra Kalwaria	Lipkowska	4/4A	47 / 2	Willa	Lata 20-te XX w.
53.	Góra Kalwaria	Marianki / Grójecka		95 / 2	Kapliczka przydrożna	II poł. XIX w.
54.	Góra Kalwaria	Papczyńskiego	6	128	Kościół filialny p.w. Opatrzności Bożej tzw. Wieczernik	1674 r.
55.	Góra Kalwaria	Pijarska	3	77	Kamienica	Pocz. XX w.
56.	Góra Kalwaria	Pijarska	4	67	Kamienica	XIX w.
57.	Góra Kalwaria	Pijarska	13	72 / 2	Kamienica	Pocz. XX w.
58.	Góra Kalwaria	Pijarska	14	14	Kamienica	Pocz. XX w.
59.	Góra Kalwaria	Pijarska	30	14	Budynek mieszkalny	Przed 1939 r.
60.	Góra Kalwaria	Pijarska	53	7	Budynek mieszkalny	Przed 1939 r.
61.	Góra Kalwaria	Pijarska	10 / 12	52 / 4	Żydowski dom parafialny	1903r.
62.	Góra Kalwaria	Piłsudskiego	13	76/13, 76/2	Kamienica z oficyną	1904 r.
63.	Góra Kalwaria	Piłsudskiego	25	80	Budynek mieszkalny	przed 1939 r.
64.	Góra Kalwaria	Piłsudskiego	27	83	Dom wielorodzinny	II poł. XVIII w.
65.	Góra Kalwaria	Piłsudskiego	17/19 (d. 15/17)	76/16	Budynek mieszkalny	lata 50-te XX w.
66.	Góra Kalwaria	pl. Piłsudskiego	4	82	Kamienica	pocz. XX w.
67.	Góra Kalwaria	pl. Piłsudskiego	8	95	Kamienica	Przed 1939 r.
68.	Góra Kalwaria	por. J. Białka	13	37 / 1	Dawny magazyn wojskowy z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w.

69.	Góra Kalwaria	por. J. Białka	4	37/31	Budynek wojskowy, ob. przychodnia z terenu dawnej jednostki wojskowej	4 ćw. XIX w.
70.	Góra Kalwaria	Rynek im. Biskupa Stefana Wierzbowskiego	1	98 / 1	Ratusz z otoczeniem w promieniu 50 m	1829-34 r.
71.	Góra Kalwaria	Rybie		35	Cmentarz ewangelicki osadników niemieckich	XIX w. (na bramie data 1926 r.)
72.	Góra Kalwaria	Sajny	1	97	Kamienica Dejczów, Pałac Biskupi	II poł. XVIII w.
73.	Góra Kalwaria	Sajny	2	27	Zespół klasztorny pobernardyński	1755-1759 r.
74.	Góra Kalwaria	Sajny	2	27	Brama prowadząca na cmentarz kościelny z zespołu klasztornego pobernardyńskiego	1755-59 r.
75.	Góra Kalwaria	Sajny	2	27	Kaplica św. Antoniego z najbliższym otoczeniem w promieniu 50 m	4 ćw. XVII w. 1902
76.	Góra Kalwaria	Sajny	2	27	Klasztor pobernardyński z zespołu klasztornego pobernardyńskiego	1755-60 r.
77.	Góra Kalwaria	Sajny	2	27	Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP z zespołu klasztornego pobernardyńskiego	1755-59 restaurowany 1848 i po 1915 r.
78.	Góra Kalwaria	Sajny	3	96, 131	Dom wielorodzinny z oficyną	pocz. XX w.
79.	Góra Kalwaria	Sajny	14	108	Budynek OSP	1931 r.
80.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Zespół dawnego Konwentu Pijarów	pocz. XX w.
81.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Biblioteka dawna rozdzielnia prądu z zespołu d. Konwentu Pijarów	1910 r.

82.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Budynek administracyjny z zespołu d. Konwentu Pijarów	1912 r.
83.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Budynek wartowni i brama wejściowa z zespołu d. Konwentu Pijarów	1912 r.
84.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Dom z zespołu d. Konwentu Pijarów	1918 r.
85.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Izolatorium z zespołu d. Konwentu Pijarów	ok. 1850 r.
86.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Kaplica p.w. Zwiastowania NMP z budynkiem okólnym z zespołu d. Konwentu Pijarów	1861 r.
87.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Kaplica pogrzebowa z zespołu d. Konwentu Pijarów	1912 r.
88.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Pawilon nr 1 z zespołu d. Konwentu Pijarów	1675 r.
89.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Pawilon nr 2 z zespołu d. Konwentu Pijarów	1675 r.
90.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Pawilon nr 3 (d. koszary) z zespołu d. Konwentu Pijarów	Ok. 1910 r.
91.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Pawilon nr 4 (d. koszary) z zespołu d. Konwentu Pijarów	Ok. 1910 r.
92.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Pawilon nr 5 (d. koszary) z zespołu d. Konwentu Pijarów (wraz z zielenią parkową w granicach murowanego ogrodzenia)	1910

93.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Park z zespołu d. Konwentu Pijarów	1910
94.	Góra Kalwaria	Szpitalna	1	24	Ambulatorium i kuchnia z zespołu d. Konwentu Pijarów (wraz z zielenią parkową w granicach murowanego ogrodzenia)	1910
95.	Góra Kalwaria, Kępa Gliniecka				Most kolejowy	1951,2021
96.	Karolina	Karolina, 400 m NW od drogi nr 50		195 / 2, 196, 197, 198, 199, 201	Zespół dworsko-parkowy	XIX w.
97.	Karolina	Karolina, 400 m NW od drogi nr 50		198	Dwór z zespołu dworsko-parkowego	XIX w.
98.	Karolina	Karolina, 500 m NW od drogi nr 50		195 / 2	Park dworski z zespołu dworsko-parkowego	XIX w.
99.	Kąty				Kopiec-mogiła z I wojny światowej z otoczeniem w promieniu 10 m	1915
100.	Kąty				Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.
101.	Krzymów				Park Dworski	
102.	Linin	Linin	9 (ob. 7)	80	Wiatrak	1854 r.
103.	Mikówiec	Brzozowa, Mikówiec/Kąty		51	Cmentarz ewangelicki	II poł. XIX w.
104.	Moczydłów	zachodnia strona drogi nr 724, na przeciwko kapliczki w lesie		95	Mogiła - kopiec	po 1914 r.
105.	Moczydłów	Między Wysznińskiego i Lipkowską		267	Punkt oporu Góra Kalwaria	1915 r.
106.	Moczydłów	prawdopodobnie Lipkowska	11	14	Park dworski	poł. XIX w.

107.	Moczydłów	Puławska, Kąty/Moczydłów		7 / 3	Kopiec - mogiła z I wojny światowej	1915 r.
108.	Obręb		20		Chałupa	kon. XIX w.
109.	Pęcław	Pęcław	25	165	Chałupa	k. XIX w.
110.	Potycz	Potycz			Park dworski	XIX w.
111.	Sobików	Sobików	15	58	Dzwonnica przy kościele p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika	ok. 1670 r. lub I poł. XVIII w.
112.	Sobików	Szkolna / Długa, miejscowości Sobików / Cendrowice		17 / 1	Cmentarz przykościelny parafii p.w. św. Stanisława Biskupa wraz z drzewostanem	założony poł. XV w.
113.	Solec				Cmentarz wojenny	1915
114.	Wojciechowice	Wolska	3	150	Cmentarz wojenny żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej	1915 r.
115.	Wólka Dworska		45		Chałupa	1910
116.	Wólka Załęska	Reja		1 / 25	Cmentarz wojenny	1915 r.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (ANALIZA SWOT)

Analizując stan krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Góra Kalwaria rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

Silne strony

- obowiązujące Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego terenów Miasta i Gminy Góra Kalwaria;
- lokalizacja na terenie gminy Zamku Książąt Mazowieckich w Czersku, najbliższego Warszawy tego typu obiektu;
- duży zasób zabytków na terenie miasta w tym wyjątkowy, wpisany do rejestru zabytków układ urbanistyczny;
- istnienie Ośrodka Kultury w Górze Kalwarii;
- działalność Towarzystwa Miłośników Góry Kalwarii i Czerska oraz Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, wpływającej na zwiększenie świadomości historycznej oraz zacieśnienie więzi wśród mieszkańców;
- aktywność władz samorządowych i silna promocja gminy jako ośrodka turystycznego.

Słabe strony

- niewystarczający poziom rozwoju bazy turystycznej;
- problemy własnościowe wielu pożydowskich nieruchomości w centrum miasta.

Szanse

- możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, szczególnie w nowym okresie programowania;
- rosnące zapotrzebowanie na turystykę w okolicach aglomeracji warszawskiej;
- plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne, w tym przede wszystkim Misterium Męki Pańskiej oraz imprezy i wystawy na terenie Zamku z Czersku, jako element promocji na skalę co najmniej regionalną i budowania więzi lokalnych.

Zagrożenia

- Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego, w szczególności byłych koszar przy ul. Dominikańskiej;
- Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1 Priorytety

W toku analizy, określono trzy priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria. Są to:

- **Priorytet I**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy.

- **Priorytet II**

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

- **Priorytet III**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

7.2 Kierunki działań i zadania

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Konserwacja mostu do Zamku w Czersku oraz renowacja muru obronnego Remont i konserwacja budynku Ratusza Rewaloryzacja obiektów w przestrzeni historycznej Rynku im. Biskupa Stefana Wierzbowskiego w Górze Kalwarii Powrót do Czerska XV-wiecznej szkuty wiślanej (tzw. Szkuty Czerskiej) i jej wyeksponowanie w nowej placówce muzealnej (kulturalnej) w Czersku	Gmina Góra Kalwaria, Jednostki Gminne,	Dotacje: unijne; Urzędu Marszałkowskiego Woj. Maz.; Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Samorząd Województwa Mazowieckiego

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	- Bieżące korzystanie z wytycznych konserwatorskich dla miasta historycznego Góra Kalwaria i wytycznych konserwatorskich dla Czerska, - Sukcesywne opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu zabytkami archeologicznymi, - Egzekwowanie zapisów dot. działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Gmina Góra Kalwaria	Budżet gminy

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Organizowanie i wspieranie imprez i wystaw o charakterze plenerowym w tym przede wszystkim Misterium Męki Pańskiej i imprez i wystaw na terenie Zamku w Czersku	Gmina Góra Kalwaria, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	- Organizowanie i wspieranie imprez i wystaw o charakterze plenerowym w tym przede wszystkim Misterium Męki Pańskiej i imprez i wystaw na terenie Zamku w Czersku - Rozwijanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria i ich historią, - Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, - Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, - Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej, np.: - Czym są zabytki?	Gmina Góra Kalwaria, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

	○ Skąd się biorą i jaką rolę pełniły? ○ Jakie zabytki posiadamy? ○ Jak dbać o zabytki? • Jaką rolę pełnią obecnie?		
--	---	--	--

Priorytet III: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	• Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych i platformy GIS), • Stworzenie na platformie GEZ katalogu zabytkowych kapliczek na terenie gminy; • Współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami; • Wspomaganie organizacji badań archeologicznych, m.in. na terenie byłej jednostki w Górze Kalwarii oraz rynku w Czersku.	Gmina Góra Kalwaria, Jednostki Gminne.	Budżet gminy
Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków	• Pomoc w przygotowaniu właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do wykorzystania w opiece nad zabytkami funduszy unijnych, ministerialnych i samorządowych; • Stworzenie corocznego konkursowego mechanizmu wsparcia dla środowisk lokalnych w zakresie opieki nad zabytkami.	Gmina Góra Kalwaria, Jednostki gminne	Budżet gminy.

Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	• Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie, • Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego opartego o stronę internetową,	Gmina Góra Kalwaria, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
--	---	--	--

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY GÓRA KALWARIA

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- **instrumentów finansowych** obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- **instrumentów koordynacji** obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa mazowieckiego;
- **instrumentów społecznych** obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;

- **instrumentów kontrolnych** obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Góra Kalwaria, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej oraz Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- z budżetu Gminy Góra Kalwaria. W przypadku Gminy Góra Kalwaria finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., lub dotyczy stanowisk archeologicznych odkrytych na terenie będącym własnością gminy.

- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy.
- z dotacji unijnych w ramach nowych programów operacyjnych oraz Inicjatywy JESSICA.